

El món alt-medieval i el seu entorn artístic en les terres de l'antic vescomtat i abadiat de Sant Pere d'Àger.

Un apropament a llurs fonaments històrics,
artístics i arqueològics.
(segles XI-XII)

Francesc Fité i Llevot

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

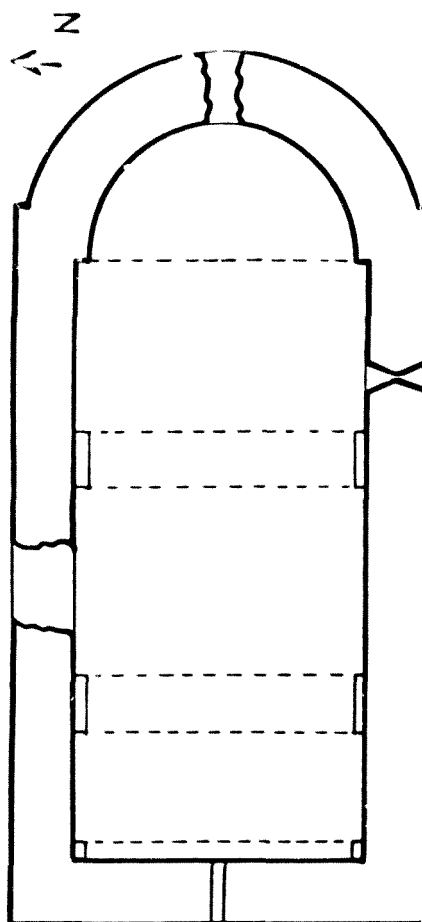
WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

EL MON ALT-MEDIEVAL I EL SEU ENTORN ARTÍSTIC
EN LES TERRES DE L'ANTIC VESCOMTAT I ABADIAT
DE SANT PERE D'AGER. Un apropament a llurs
fonaments històrics, artístics i arqueolò-
gics.(segles XI-XII)

Memòria presentada pel llicenciat en Filosofia
i Lletres per la Universitat Central de Barce-
lona FRANCISC FITÓ I LLIBOT per a optar al grau
de Doctor.

Conforme
M. Riu

AGER 8 de Desembre de 1986

esc. 1/100

SANT LLORENÇ D'ARES. Església.

Com hom pot veure, la planta única apareixia amb bòveda de canó com cubriment, que reforçaven arcs torals conformant els tres trams de la nau. Cal dir, que malgrat enfonçada la volta, permaneceix tota d'un peça al terra de l'església. Els finestral de doble biaix estaven dovellats er les dues cares, com es conserva encara en el finestral de migdia per la banda exterior -vegeu la fotografia de la palana següent-. Tipològicament no cal situar-el més enllà de mitjans segle onze, car manté tota la puresa del primer romànic. Adhuc en l'aparell manté paral·lelismes amb la resta de construccions. Cal destacar també les fornícules d'ofrenes a tot el voltant dels murs de la nau situades a una alçada no superior al mig metre respecte a terra.

SANT LLORENÇ d'Ares
 Finestra exterior
 del mur de migdia
 de la nau de l'es-
 glésia del castell.

Fig. 487

aspectes històrics:

Malgrat sigui solament com hipòtesi, creiem versemblant que el Montsec d'Ares com enclau fronterer i divisòria mai estigué dominat pel s àrabs d'una forma plena. Motiu pel qual, a una població local, s'hi anà afegint nous repobladors establerts lliurement. No és casualitat que rebi el nom de castell de la roca i hi existeixi, sota, l'Espluga de Miralles; topònims indicadors d'un poblament precari i en constant vigilància. Aquest sembla ésser l'origen de Sant Llorenç d'Ares, situat en un lloc estratègic, idoni per la ramaderia i el conreu de cereals. Hem de pensar des d'almenys el s. X, en un encastellament o agrupament dels hàbitats entorn del sumari castell, d'aital forma que fins l'època d'Arnau Mir de Tost no alcançaria la seva plena configuració.

Per altra part, cal suposar, per les recents troballes de ceràmica campaniana romana d'importació del s. I, que hi hagué una explotació segurament ramadera romana o en relació amb el seu domini en aquesta contrada habitada per ilergetes.

Fins el 1044 no tenim cap element sobre dit lloc que ja existiria, puix era venut en part pel comte Ramon III i la seva muller Ermessendis del Pallars Jussà a Arnau Mir de Tost i muller. Diu el document que li venien "ipsa rocha que dicunt Sancti Laurencii a piet ipsa speluncha que dicunt Miralges", la qual afrontava a Orient "in strata publicha qui pergit de Ager in Paliars"(el camí de Coll d'Ares i carrerada o cabanera principal d'accés al Pirineu); a Migdia "in sumitate" de la serra que hi ha entre "Abelia Cega que dicunt Clarfont" i Sant Llorenç; a occident amb el riu Noguerola i al Nord amb el cim del "Mont Sech". La venda, per quaranta "unciatas" d'or "in res valentem", és de la meitat del castell, del xant-els-hi l'altra meitat en feu (1).

Dos anys després el mateix comte, per quinze unces d'or pagadores en la propera festa de Sant Joan -el document era subscript el dos de Març-, venia a l'expressat cavaller la resta del castell "ipso Kastro de Sancti Laurencii cum ipsa Espelluncha de Miralles"; en les afrontacions⁽²⁾, el camí de Coll d'Ares se cita com "strata maiore". Aragües proposa per a la construcció del conjunt un període que va del 1033 al 1047 (3), coincidint en certa forma amb el traspàs de la seva propietat a Arnau Mir de Tost. No seria d'extranyar que hi existís la torre en un primer moment i tot seguit s'hi afegís el recinte de muralla, que també es construiria per tot el poblat sobirà. En el primer document al·ludit es parla encara de "ipsa rocha", mentre en el segon es parla ja de "Kastro"; cal creure que a mitjan s. XI tot el conjunt, inclosa l'església, està construït.

Aquest mateix any, el 8 de desembre, Arnau Mir de Tost

i la seva muller Arsendis feien donació del delme de les seves dominatures a Àger, Fet, Bellmunt de la Ribagorça i Sant Llorenç d'Ares a l'església de Sant Pere d'Àger (4). En la dotació posterior del 1048 atorgada a l'església esmentada d'Àger, entre altres donacions s'afegia el de les esglésies "in kastro Sancti Laurentii..."(5). Del mateix any és una permuta que estableixen una tal Ava i Arnau Mir de Tost; sorprenentment la permuta és de l'Espluga de Miralles "cum suis terminos", que era propietat de la tal Ava, per la quarta part del delme de la parròquia de Sant Llorenç, una vinya a Àger i una unça d'or "valente"(6). Cal entendre que la dita Espluga gaudia d'una terra pròpia, que podem afirmar si era la de sota el castell o la del voltant de l'actual font de Miralles, situada a l'altra banda de la vallada i prop del Montsec del Batlle (reaprofita l'edifici una construcció anterior, com veurem).

El 4 d'Abril de 1067, en una extensa dotació atorgada al Monestir d'Àger pels susdits Arnau i Arsendis, els seus fundadors, era lliurat entre altres béns el castell i terme de Sant Llorenç d'Ares, de forma que el seu (7) abat esdevé senyor alodial seu. La donació es feu juntament amb altres castells i després d'un seguit de dotacions atorgades en els anys 1057 (8), 1060 (9) i 1065(10) en les quals es ratificava les donacions d'esglésies i delme.

Les referències que ens apareixen al s. XII són escadusseres, però interessants per recalcar-ne alguna. El 1131 Guerau Ponç de Cabrera, primer vescomte d'Àger i descendent d'Arnau Mir de Tost, retornava a Sant Pere d'Àger el castell de Sant Llorenç que havia usurpat al Monestir, ratificant altres donacions que el seu avi havia atorgat a la dita església; el document es lliurava en el mateix any del seu testament i segurament mort (11). El 1155 una relació d'alous concedits per Arnau Mir de Tost i perduts ja pel Monestir, referencia un excusat a St.Llorenç.

(12). El 1165 Ramon Berenguer d'Àger feia testament i deixava a la Canònica d'Àger els serveis que posseïa en dit lloc (13).

El castell seria possessió de la Canònica almenys durant tot el s. XII. El 1179 ratificava la seva possessió la butlla papal d'Alexandre III (14). També n'és testimoni el plet que sostingueren entorn al 1184 l'abat Ramon d'Àger i Ramon de Sant Llorenç; en aquest any dictaren sentència Renall "magister", Bernat de Cas i Arnau d'Estanya, els quals determinaren que el tal Ramon -segurament el castlà- devia provar que el seu llinatge havia rebut de l'abat de Sant Pere els plàcits majors i jurar-ho per "sacramentum et bellum"; també devia provar haver rebut la franquícia de Portaclusa i de no poder-ho fer deuria retornar a St. Pere tot aquell domini; devia retornar igualment la meitat dels "laxivis" i fer el "directum" al batlle de l'abat.

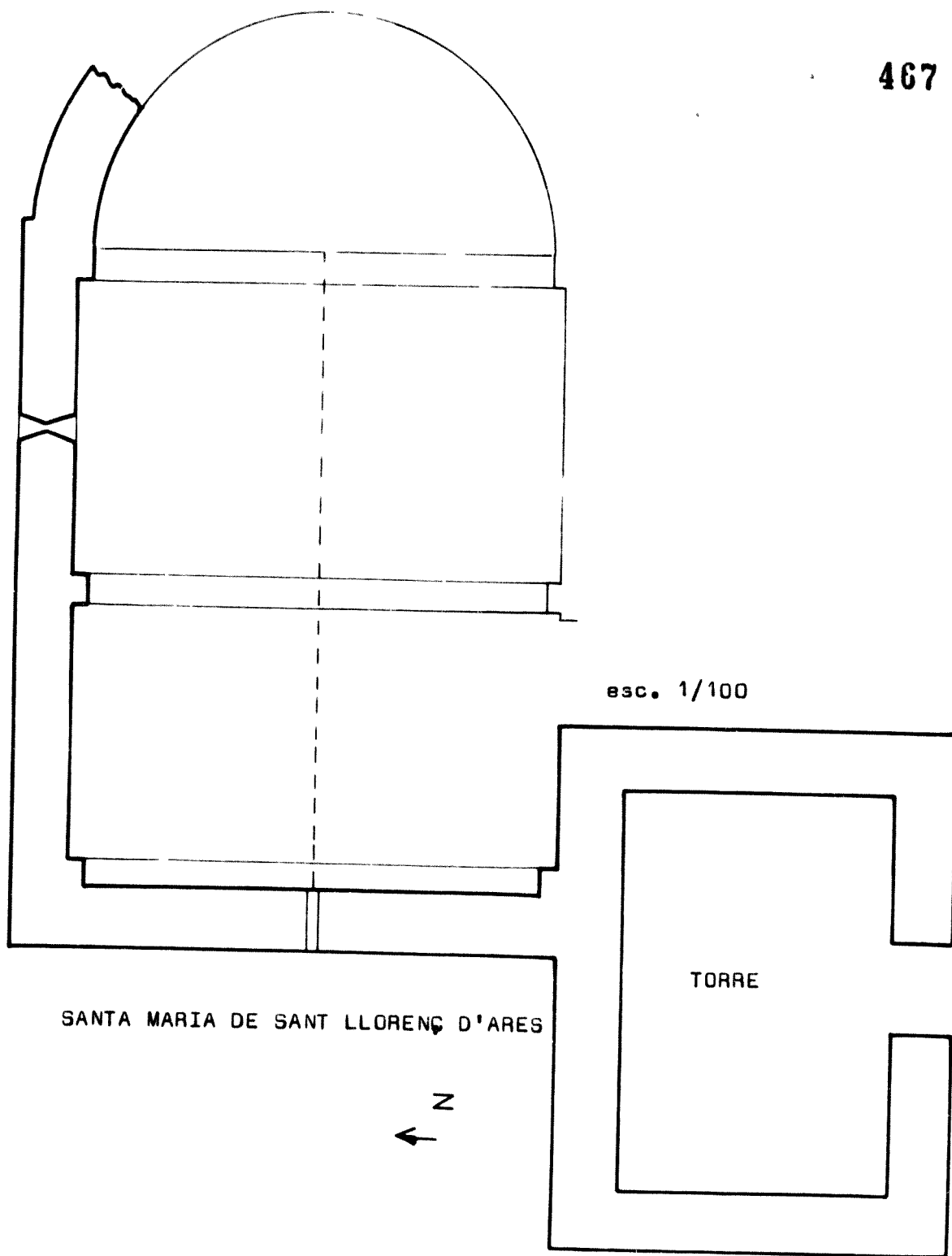
Per la seva banda l'abat devia provar que B. de Montsonís per consell de R. de St. Llorenç s'havia apoderat de certs drets de la seva església i reparar-ho en cas de no provar-ho. Devia provar també que el fill del dit Ramon per consell seu havia manat a A. Mercader i als seus clergues de St. Llorenç i exigit el seu "precarium".

Determinen també que dit abat deu fer el directe pels homes de R. De Sant Llorenç i provar no haver damnat en allò que es queixava el dit Ramon per la potestat del castell de Sant Llorenç, car el deu satisfer com a cavaller i custodi del dit castell (15)

De l'església de Sant Llorenç en tenim constància des d'almenys el 1048 i no sabem si ella o la propera de Sta. Maria -actual mas del Batlle, la planta de les edificacions de la qual afegim- configurarien la seu del priorat que des del s. XII tenim documentat, car la documentació no ho clarifica. Hem citat del 1184 on es fa esment d'un tal A. Mercader i els seus cler-

gues, que seria un primer indici de comunitat. Abans de seguir i com darrera referència del castell, hem d'assenyalar que el 1187 Ramon de St. Llorenç cedia el seu honor al seu germà B. de St. Llorenç (16). Bé, del 1201 posseim una permuta de béns entre Simó, el rector de Sta. Maria de St. Llorenç, i l'abat Ramon d'Àger (17); és la primera referència sobre l'església de Sta. Maria. Com veurem pel plànol es tracta d'una església major que la del castell i que hem de suposar actuaria també com parròquia al s. XII, si no hi existia ja el priorat cistercenc esmentat al s. XVII. El 1209 el capítol de Sta. Maria de Sant Llorenç donava a un tal Julià certs béns amb el consentiment de l'abat d'Àger (18). El 1204 el vescomte Guerau Ponç deixava a Sta. Maria de St. Llorenç la torre d'Algerri i el castell de Claramunt (19). Sorprenentment, el 1258 es determina que el prior de Sant Llorenç el deu nomenar el capítol d'Àger i que aquest deu permaneixer dins del priorat (20). El 1479, aquest priorat depenent de St. Pere d'Àger que sembla diferenciar-se de l'al.ludit cistercenc, en un llibre de sinodals del s. XVII de l'Arxiprest Joan Fort, estarà ja en plena decadència; per insuficiència de rendes se li incorpora els curats de Claramunt i Corçà, devent complir en llurs respectives parròquies com rector el prior (21).

1) Tch.doc. 15; 2) Tch.doc. 18; 3) Ph. Araguan Les chateaux d'Arnau Mir de Tost p. 73; 4) Tch.doc. 19; 5) Tch.doc. 22; 6) Tch.doc. 25; 7) Tch.doc. 78; 8) Tch.doc. 36; 9) Tch.doc. 45; 10) Tch.doc. 65 11) Tch.doc. 248; 12) Tch.doc. 303; 13) Tch.doc. 350 14) Tch.doc. 477; 15) Tch.doc. 513; 16) Tch.doc. 530 17) Car. Compendi... ne. 426 Cart. Àger doc. 54 18) Car. Compendi.... ne. 450 perg. 395 (perdut) 19) BDC perg. 2498 de sig. original i 4245 en la numeració de dit Arxiu.

esc. 1/100

SANTA MARIA DE SANT LLORENÇ D'ARES

TORRE

013.85

20) ACLE perg. 2490 fons Ager caleix 72

21) Car. Compendi ... ne. 844 perg. 218(desaparegut)

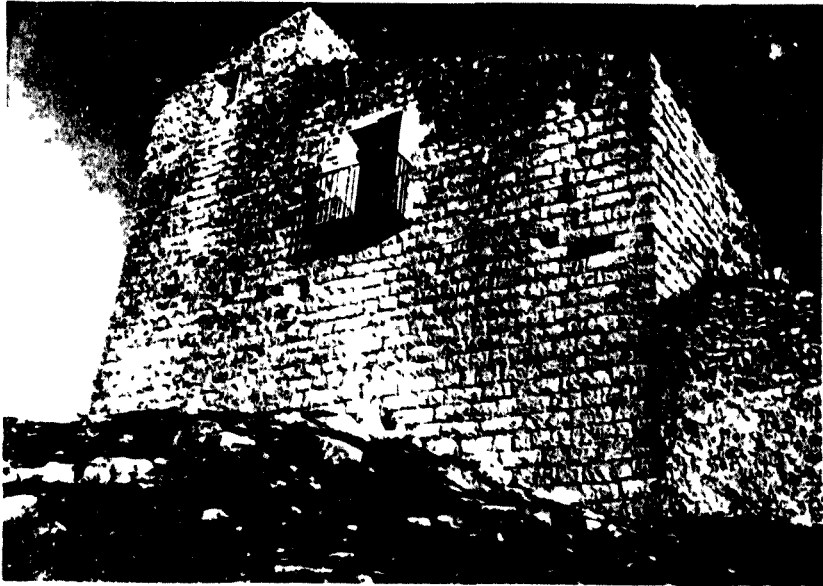

Fig. 460

VILAMAJOR (Vall d'Ager; La Noguera) Mas del Rei.

Vilamajor ha constituït fins ben recentment un conjunt de masos, dintre els quals han destacat sempre com els més grans i antics, el mas del Rei, que veiem en aquestes il·lustracions i el dels Canonges (d'Ager), casal del s. XV reformat, amb capella pròpia del s. XVIII. El mas del Rei, com hom pot veure per les il·lustracions, reaprofitava una torre fortificada d'una vella explotació agrària que no pot datar-se pas anterior al s. XIII o darreres dècades del s. XII.

El singular parament ben afilerat i de mesures bastant grans dels carreus, presenta també com verament peculiar una execució de talla amb punter que és perfectament visible encara en la superfície dels carreus; en canvi, les arestes semblen tallades amb un cúsell pla. La pedra és calça del país, semblant a la del propi assentament de la torre, que es destaca sobre un tossal, sota el qual discorre el barranc fosc. Des de dita torre, situada en el punt més enlairat es divisen les torres de Cas, Masos.

FIG. 461

VILAMAJOR. Façana Nord.

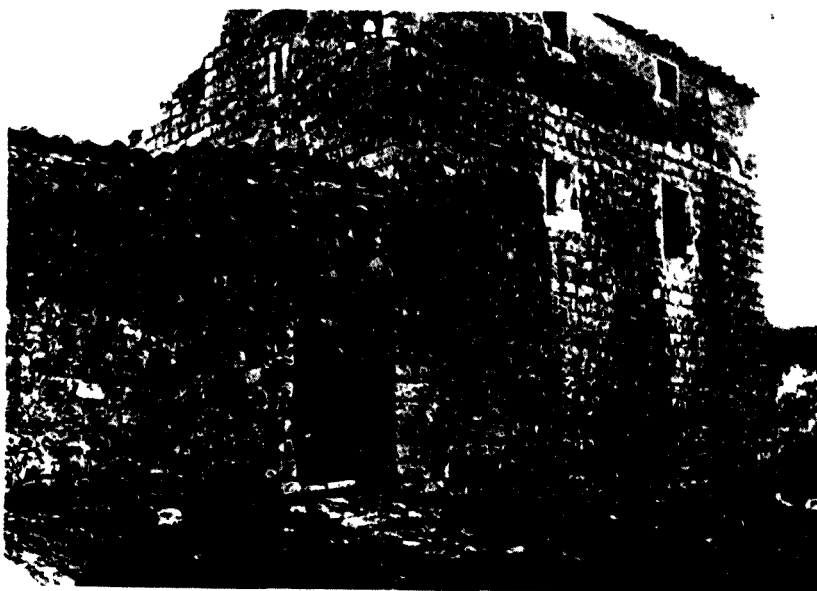
No sabem com seria el remat, puig fou modificat per una teulada a doble vessant que posteiorment tornà a aixecar-se per disposar novament la teulada de forma semblant. Resten en alçat almenys tres nivells

FIG. 462

segons es dedueix per les finestres d'espitllera presents en totes les façanes, exceptuant l'Est. Finestres constituïdes totes amb dos carreus drets que no depassen el gruix de dues filades del parament. El gruix del mur és de vuitanta centímetres. La planta de la torre rectangular . medeix 11,5 ms. en la cara Nord-Sud per 10,5 ms.

Com actualment, la torre conjugava un recinte, dins el qual hi eren estances i altres serveix de l'explotació.

VILAMAJOR Façana Oest

Fig. 463

Molts cops hi havia més d'un^a torre. No sembla ésser el cas de la nostra torre. Un estudi més acurat per metria segurament millors conclusions. Nosaltres ens preguntem si no seria la torre que aglutinava i pro-

Fig. 464

tegia els béms de l'abadia de Sant Pere d'Àger, des de mitjan, del s. XII, objecte de les cob_u-jances senyorials.

La llegenda hi col·loca la memòria d'una reina mora que l'habitava.

aspectes històrics: Fins el 1067 no ens apareix cap referència sobre aquest lloc que es troba situat proper de Fontdepou, tampoc esmentat en cap document fins aquest mateix any+ en les afrontacions de la Quadra de Montesquiú -mireu Fontdepou- (1). La seva conquesta l'hem de relacionar amb l'establiment de la frontera en els anys seixanta d'aquest segle en aquesta zona límit del terme del castell d'Àger o àmbit propi de la Vall, en la línia de la qual s'hi situen les torres de frontera de Masos de Millà, Fontdepou, Cas i quadres documentades com les de St. Pere, Montesquiú, vil.la Garoca (a Cas)....

El document en qüestió, que dona notícia de Vilamajor, és una acta de dotació de l'abadia d'Àger atorgada per Arnau Mir de Tost i la seva muller, on hi apareix entre els béns concedits "alodium Ville Maioris, totum ab integrum, cum decimis et primiciis suis ab omni integritate".

No cal dir, per altra part, que la toponímia ens situa davant la persistència d'una vil.la d'origen romà, que com explotació agrària hauria mantingut la seva entitat fins el s. XI. Per manca de recerca no ha aparegut fins ara restes del seu enclavament; així i tot l'estructura dels camps de cultiu fins l'actualitat ha conservat la vella divisió romana en la seva major part, tan distinta de la medieval. Tot el qual cal tenir-ho en compte per l'estudi de la zona (2). És interessant destacar, que es tracta d'una zona de les més riques en tots els aspectes i també, curiosament, que fins ara s'ha conservat la divisió en masos, molts dels quals eren propietat de terratinents d'Àger, que depenien de la parroquial de Fontdepou, on eren també enterrats.

El 1068, de forma expressa i en un document únic, novament els donants suava esmentats atorgaven i reiteraven la donació a l'abadia d'Àger de "alodium meum Ville Maioris totum ab integrum..., sicuti aqua discurrit a summatibus montium versus condaminam usque in via que vadit de Aggere ad Tartaret publica..."(3). Tartareu era encara de domini musulmà i haurien de passar almenys dotze anys per expugnar-se el castell.

La frontera Sud del comtat d'Urgell era, doncs, en aquest indret que tan intensament es repoblava. No sabem si Masos de Millà -veïns de Vilamajor- haurien format part del domini de l'alou de Vilamajor. Nosaltres ho dubtem, per tal com sempre han configurat entitats distintes i per posseir de 1197, com veurem, una referència sobre un lloc que apareix amb el nom de "Vilars" en les afrontacions de Vilamajor. El que trobem curiós, és la seva divisió en masos com Vilamajor, distribuïts al voltant d'una torre de guaita, que manté vestigis al seu entorn d'haver-hi hagut un nucli d'hàbitat en cert moment; hipòtesi que es reforça per posseir encara ara parroquial -de dedicada a St. Romà-, malgrat no estigui al costat de la torre. Per nosaltres, creiem que ens trobariem amb un típic hàbitat en masos que per efectes de seguretat i la frontera s'hauria aglutinat durant cert temps entorn la torre, retornant posteriorment al tradicional hàbitat dispers. Un clar exemple de l'establiment d'una quadra, com també ho podia ésser Vilamajor.

Noves notícies de Vilamajor no ens apareixen ja fins el s. XII. El 1112 Guillem Gilabert testava a favor de la seva muller Dolça i fills, deixant-los entre altres béns un condomini a Vilamajor, que expressava haver rebut del seu senyor Gauceran (Eriamny ?)(4); el 1158 el vescomte Guerau Ponç III retornava a Sant Pere l'alou de Vilamajor que li havia usurpat (5). Com veiem per aquesta documentació i la que oferirem seguidament, Vilamajor fou durant la segona meitat del s. XII objecte de les cobejances senyoriales envers el patrimoni de Sant Pere. El 1170 Ermessen i fills permutaven els seus drets sobre el molí Roder per un alou a Vilamajor amb el Monestir d'Àger que havia obtingut, es diu, de Guerau de Cabrera (6). El 1172 l'abat Ramon i capítol d'Àger acceptaven en el sí de la comunitat al fill del batlle de Santalinya, que aportava els cent sous necessaris per rescatar l'alou de Vilamajor que havien empenyorat a Pere Pocollull i el Sr. de Falç (7); també fou objecte un any després de les avinenteses que concertaren dit abat i

el castlà Bernat d'Àger, que s'havia apoderat de béns del Monestir, entre els quals ni figuren de Vilamajor (8). El 1187, així mateix, l'abat es queixava de Ramon de Clara munt que havia destruït els seus sembrats de Vilamajor (9). Hem de dir, que el 1179 dit alou de Vilamajor seguia figurant dins el patrimoni canonical de Sant Pere d'Àger, com ho deixa veure la butlla papal d'Alexandre III (10) o el fet que el 1181 l'abat en qüestió establís un contracte d'enfitèusi amb Bonet Carbonell i Ramon Punyera per certes terres de Vilamajor (11).

Com deiem, és d'interés el document amb data de 1195, en el qual figura un Guillem Julià que juntament amb el seu germà Llorenç entreguen dues parcel·les de terra al monestir de St. Pere per tal que els mantinguin i del 1197 un acte de venda efectuat per Nicolau de Verbell d'una terra que es diu afrontar "per capud et per solum" amb "Vilars" (13), lloc que hem possibilitat es tractés de la zona d'ubicació de l'actual torre dels Masos de Millà.

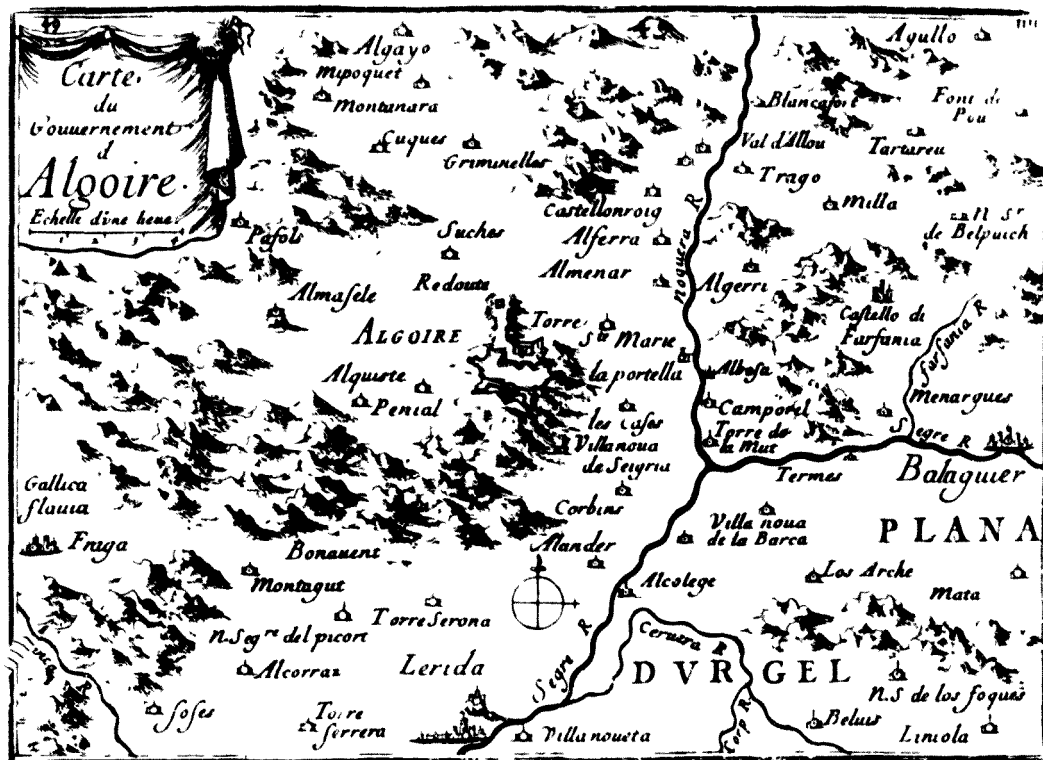
- 1) Tch.doc. 78; 2) F.Fité Reculls.. p.38
 3) Tch.doc. 81; 4) Tch.doc. 204; 5) Tch.doc. 315
 6) Tch.doc. 388; 7) Tch.doc. 407; 8) Tch.doc. 418
 9) Tch.doc. 533,534; 10) Tch.doc. 477; 11) Tch.doc. 489
 12) Tch.doc. 573; 13) Tch.doc. 590

partides de terme: Masos: dels Canonges (cap. St.Josep), Raudon (era carlí), Sanuy (derruït), Montardit, del Rei, del Pastor, de Jombo, de Jaume.

Planta de les Forques (Cap al camí de Tartareu. Llegenda sobre els ajusticiaments...), Aspres (límit), barranc de Carranques (ve de Fontdepou), Plandoliva (barranc fondo; límit amb Masos de Millà), barranc Fosc i de la Badina (dins propietat del Rei), sarradet Rodó, la plata del Púdiol (ve de l'obac; carrerada), serrat llarg, roca de Barraca, serrat de Bonet, barranc de Quirui, font de Belsta, font del Saüc (prop de Tartareu).

Alberola	sit. m.	327,4 ⁰ 20'50''	-41 ⁰ 56'22''
Algerri	" "	359,4 ⁰ 19'34''	-41 ⁰ 49'00''
Avellanès	" "	327,4 ⁰ 27'00''	-41 ⁰ 54'30''
Blancafort	" "	327,4 ⁰ 19'37''	-41 ⁰ 58'38''
Camarasa	" "	328,4 ⁰ 34'00''	-41 ⁰ 52'26''
Castelló de F.	" "	359,4 ⁰ 24'54''	-41 ⁰ 49'10''
Cubells	" "	328,4 ⁰ 38'50''	-41 ⁰ 51'08''
La Figuera	" "	359,4 ⁰ 19'30''	-41 ⁰ 49'10''
Gerb	" "	359,4 ⁰ 29'25''	-41 ⁰ 49'37''
Ivars de N.	" "	327,4 ⁰ 16'16''	-41 ⁰ 51'00''
Llorenç de M.	" "	328,4 ⁰ 31'10''	-41 ⁰ 52'19''
Montclús	" "	328,4 ⁰ 30'15''	-41 ⁰ 57'52''
Montassor	" "	327,4 ⁰ 20'45''	-41 ⁰ 55'23''
Os de B.	" "	327,4 ⁰ 24'20''	-41 ⁰ 52'23''
Santalinya	" "	327,4 ⁰ 29'16''	-41 ⁰ 55'50''
Tartareu	" "	327,4 ⁰ 24'20''	-41 ⁰ 55'03''
Tragó	" "	327,4 ⁰ 17'45''	-41 ⁰ 56'46''

Hem inclòs Boix dins de Tragó

D13 86

Plànol del s. XVII (Beaulieu, 1647), en el qual s'assenyala l'àmbit d'Alguaire, que delimitava el riu Noguera Ribagorçana i el Segre.

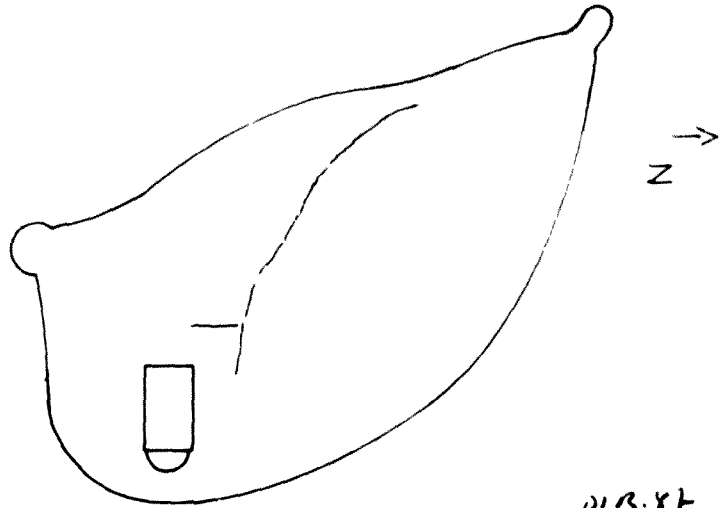
St. Miquel ? vell d'Alberola

FIG. 465

FIG 466

ALBEROLA(La Noguera Alta) mun. d'Os actualment Església caiguda del poble Vell (el Vilot), on és ben distingible encara l'absis i el finestral romànic. La rudesca de l'aparell del mur ens situa davant una obra de caràcter popular que fa difícil la seva datació, comparable a St. Salvador d'Oroners. La seva datació deu fixar-se a

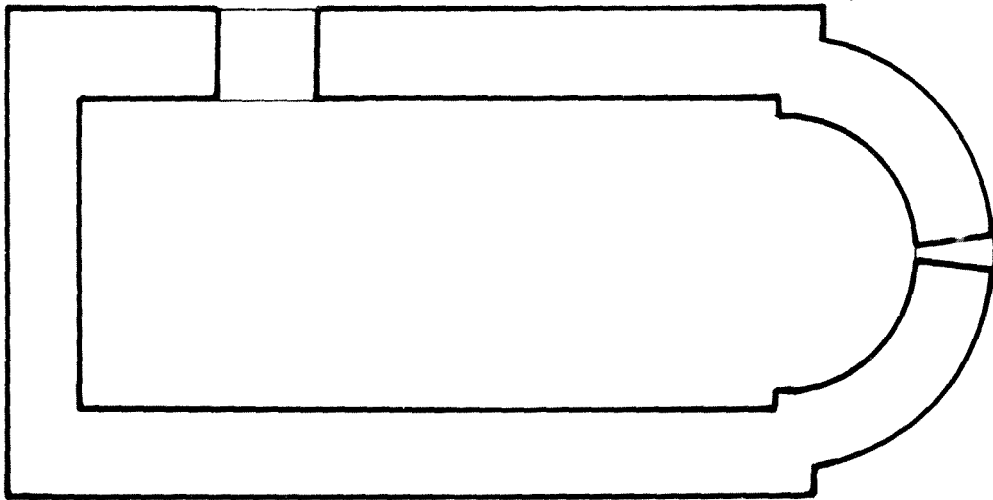

0/13.87
 0' 1'0"

mitjan del s. XII.

En el croquis que oferim del despoblat, situat damunt d'un puig a la dreta del poble en la zona d'obaga, hom pot distingir perfectament les restes de les cases i muralla, amb torres flanquejants de 5 metres de diàmetre, malgrat l'alzinat espès. El poble amb característiques alt-medieval mereixeria un atent estudi arqueològic. La seva planta allargassada mideix uns 100 ms. per 50-30 d'amplada.

Creiem que l'església era dedicada a St. Miquel, car hi ha un serrat que manté l'advocació. Actualment està dedicada a Sant Antoni i fou renovada entorn al 1854.

0/13.88

El plànol de l'església a escala 1/100 (12,3 ms. llarg per 3,35 ms. d'ample i 1,10 ms. espessor el mur) mostra la planta d'una nau de canó seguit, amb la porta d'ingrés al Nord. De la volta de canó no resta res. Els carreus del mur estan units amb la típica argamaça de calç.

interior de la nau amb l'absis al fons *FIG. 467*

Mur de migjorn vist de l'exterior *FIG. 468*

FIG. 469

ALBEROLA:

Partides.- Serra de St.Miquel (hi ha la cova de Joan d'Os amb restes neolítiques del període del bronze; termeneja amb Tartareu), ubicada a la zona de l'obac; font de la Mora, obac, racó del Molí, les Trilles, el Vilot, la Grallera, les Cadolles, la Solana (on és el poble actual) Roca llisa i Font de Barbatell.

El poble actual, a la solana de la vallada que forma el seu terme, el conforma un sol carrer eixamplat en la plaça. Les cases actuals daten del s. XVII-XIX. L'església ocupa l'extrem de la plaça, oposat al portal d'entrada.

Conquerit, segurament, quan Tragó, dins el primer quart del s.XII entrà a formar part dels castells del vescomtat d'Àger i la seva església, que era sufragànea de la de Tragó, fou atorgada al Monestir d'Àger. D'ella solament tenim referències en les butlles del papa Alexandre III, ratificant i enumerant el nombre dels seus béns, dels anys 1162 i 1179 (1)

1) Tch. doc. 33¹ i 477

FIG. 470

ALGERRI(La Noguera) Al fons, sobre el turó on s'aixecà el poble, hi domina el que resta del seu castell esponsorós.

FIG. 475

L'assentament, el recinte murat destaquen davant de migrats panys de Mur. També la costera que encara conduïx al castell mostra restes de cases i carrers cada cop més desplaçats al pla immens.

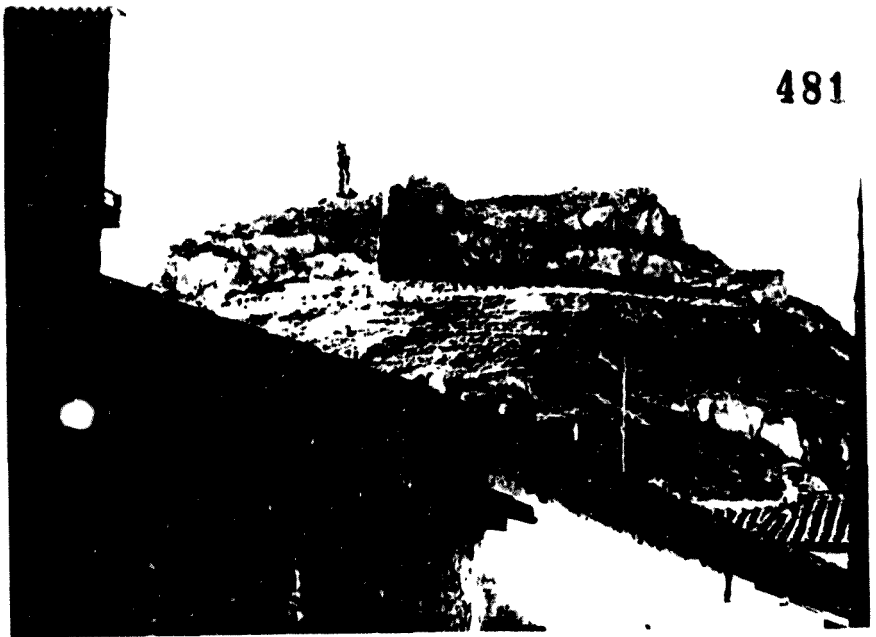

FIG. 472

FIG. 473

Dalt, una visió del castell des del poble actual. en la il.lustració inferior, mostrem algunes de les restes de les construccions adossades a la muntanya del castell, als peus mateix d'on discorre el riu Farfanya. Alguns formant cisternes per recullir aigua de pluja.

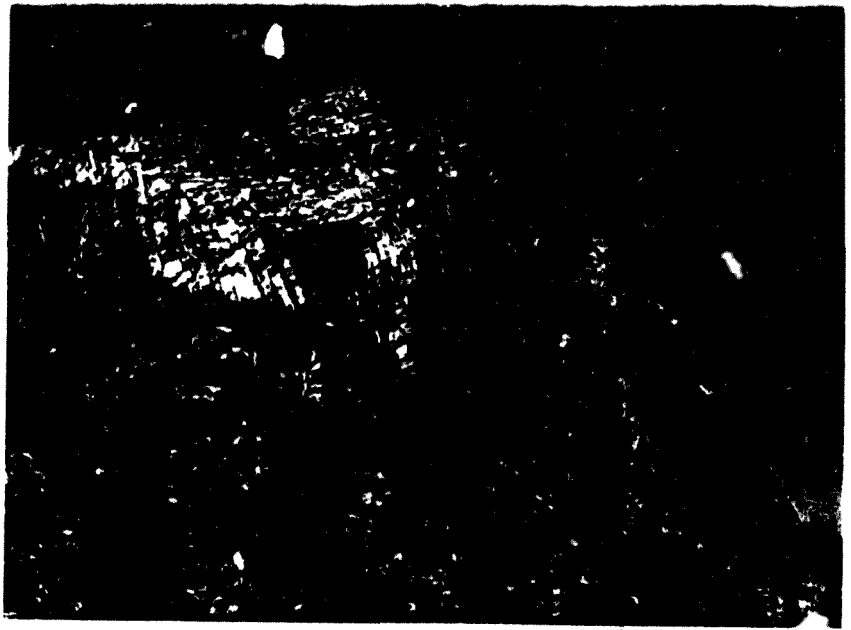
FIG. 474

ALGERRI

L'església actual de St. Bertomeu, la parroquial, amb una interessant façana barroca del s. XVIII, el millor exemplar de tota aquesta contrada, manté singularment una torre campanar adossada -foto inferior- indubtablement apropiada del temple anterior medieval o d'alguna torre de fortificació o de la muralla -no ho sabem així i tot versemblant-. Per l'aparell caldria datar-la als s. XIII o més tardanament.

FIG. 475

Figs. 476-477

Aspectes del recinte murallat per la banda S. i W.
Aspectes històrics Les referències sobre ALGERRI daten de la segona meitat del s. XII majorment. La primera data de l'any 1108; ens apareix el vescomte Guerau Ponç de Cabrera fent donació a l'abadia d'Àger de totes les esglésies entre el Cinca i el Segre; en ell es parla d'"ecclesiam Algerre" (1). El 1132 tenia aqueix castell, que era del vescomtat, Berenguer Torroja; en el seu testament d'aqueix any el llega al seu fill, tot indicant que el posseïa en penyora pel vescomte (2).

El castell estigué infeudat als castlans d'Àger, els Berenguer. El 1158, Ramon Berenguer el deixava a la seva filla Ermessendis (3). Hi tenia drets també Ramon Arnau de Sant Just, el qual en dit any feia donació a St. Pere d'Àger dels seus béns a Algerri, que incloïen censos i delmes i altres béns (4)

ALGERRI. Castell. 484

Mostrem en les
il.lustracions
el contrafort ai-
xecat posteriorment
per contenir la fà-
brica de l'edifici
pel cantó on era la
porta d'ingrés. L'aparell
de grans carreus
mostra un clar es-
til Baix-Medieval
(molt tardà)

FIG. 478

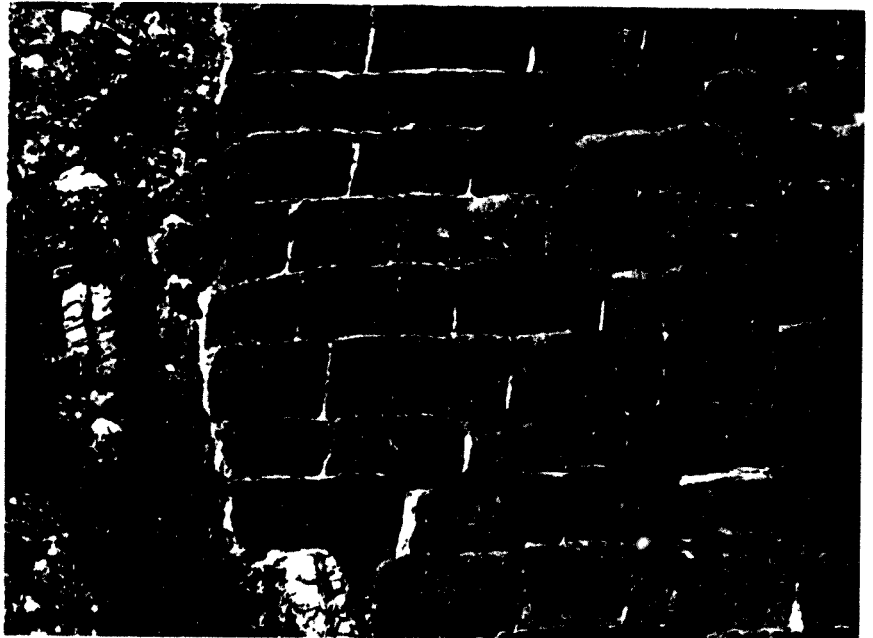

FIG. 479

Del 1178, així mateix, existeix un acte de devolució; es retorna el delme de la dominicatura del vescomte que pertanyia al monestir d'Àger (5), juntament amb les de Castelló de Farfanya i Ivars. En el mateix any, el comte Artal del Pallars i la seva muller Guillermina feien donació a St. Pere d'Àger del delme de la dominicatura que hi posseïen (6).

El 1179 eren ratificades les possessions de St. Pere a Algerri en la butlla del papa Alexandre III; a més de l'església, el delme de la dominicatura del vescomte, certs masos francs, el delme de la dominicatura del comte Artal del Pallars....(7).

485

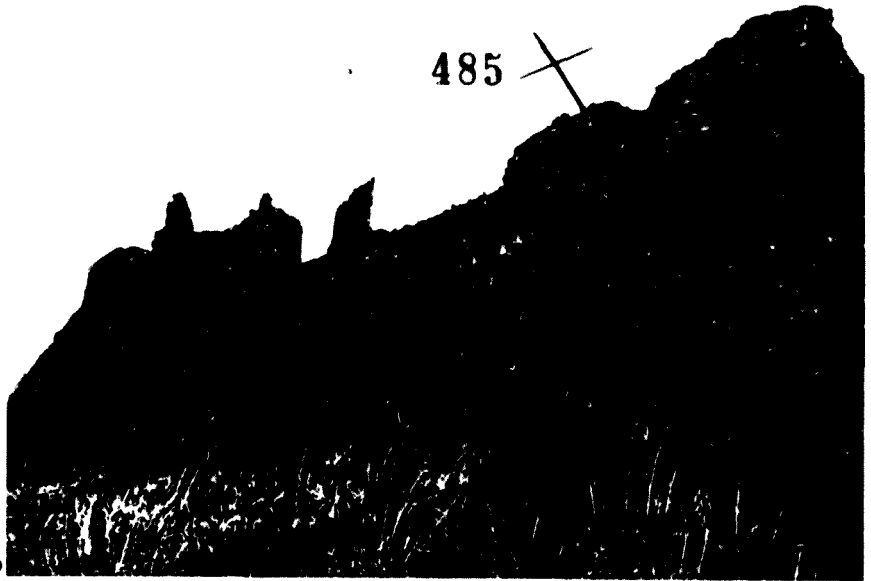

FIG. 480

FIG. 481

En la il.lustració superior es visualitza el castell des de migjorn. En la inferior hom pot veure alguns murs d'estances del castell, inferiors.

El 1180 Ponç Erill retornava la part de delme de la dominicatura del vescomtat que es retenia, així com l'usurpat d'aqueix castell conjuntament amb Arnau d'Anglesola i Guillem de Meià (8). Ja de principis del s. XIII posseim en el testament del vescomte Guerau Ponç de l'any 1204, la donació a Santa Maria de St. Llorenç d'Ares de la torre d'Algerri.

- 1) Tch. doc. 190
- 2) ACA trasllats de Pròsper Bofar ull, llibre 8 ne. 337 fols. 213-217 v.
- 3) Tch. doc. 313
- 4) Tch. doc. 314
- 5) Tch. doc. 470

ALGERRI castell.
 Visió de les
 restes de mur de
 la fàbrica del
 castell. El seu
 aparell groller fa di-
 fícil la datació.
 en la il.lustració
 inferior encara
 es visible el revo-
 cat del mur.

FIG. 482

FIG. 483

- 6) Cartor. Àger ACT doc. 3 fol. 3 r.
- 7) Tch. doc. 477
- 8) Tch. doc. 486
- 9) BDC doc. 2498 processos

FIG. 484

a Ponent i fora dels edificis encara es visible on fou ubicat un gran aljub que per la tipologia sembla Baix-Medieval.

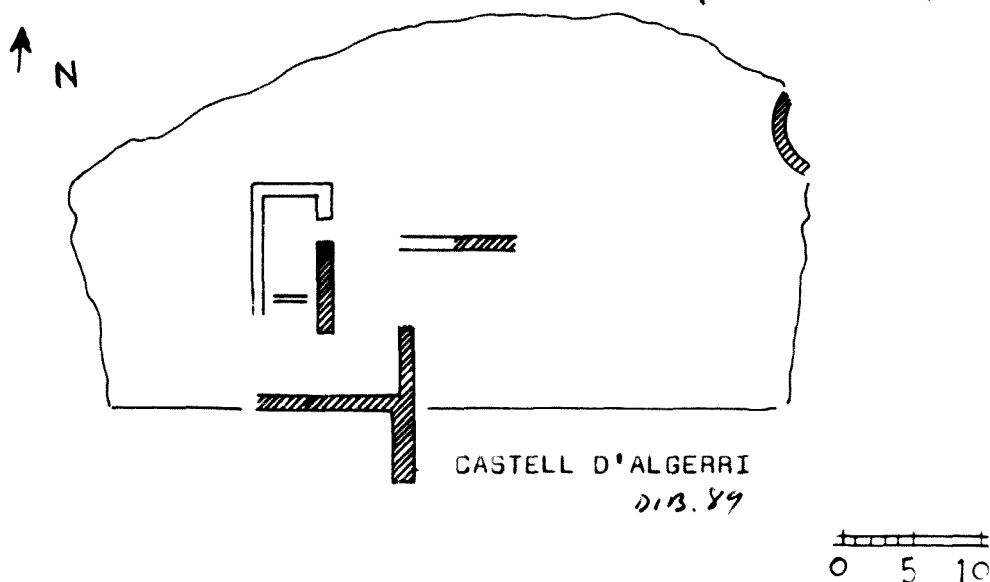
FIG. 485

El que resta dels murs de la part més enlairada del castell

Descripció: Malgrat el seu estat ruïnós, el castell presenta encara elements suficients per a poder dur a terme un estudi, que caldria auxiliar amb recerques arqueològiques. Val a dir que s'han dut a terme ja prospeccions que segurament responen a recerques fortuïtes.

Assentat sobre del turó més alt, al migdia del qual s'assenta actualment la població, en els carrers més enlairats presentant un cert afesomiament moresc, presenta vestigis del recinte murallat, d'una forma ben precisa en les cares Sud i de Ponent. Segurament les parts més primitives. Del cos d'edifici, allargat i d'aparell incert, d'uns 70 c ms. de gruixor i unit amb abundant argamaça de calç, resten panys de mur, un dels quals encara preseneta vestigis d'un rebocat de

de ges, hom pot apreciar-hi vestigis d'un segon pis. Panys de mur en angle recte, perpendicular a un altre que es perllonga des de l'angle on hem assenyalat l'esperó o contrafort atalutat. Per la banda de ponent i adossat a l'edifici descrit s'hi troben vestigis d'un gran aljub, segurament per a contenir aigua, que deuria tancar-se en volta. Assenyalem el revestiment intern d' aparell de bones mesures - mesura 7 per 5 ms. i el mur amida un gruix de 1,30 ms.-. Per la zona oriental i del Nord també són bèn visibles les restes de muralla que, com la resta, són fetes

amb un "opus incertum" de carreus irregulars units amb abundant argamaça, de forma semblant a Castelló de Farfanya i Os de Balaguer.

Per dit castell hom pot veure també: Gran Geografia de Catalunya vol. 10 p. 360-361 i Castells Catalans vol. VI p. 244-247

Partides del terme: En la zona plana.- troç gran, Romerals, barranc dels Llidons, Currilà, torre l'Ambret, l'Ametller, camí de Menarguens, d'Albesa, de l'Horta, de la Marrada, troç de la Llenquadera, Planesvinyes, la Nòria; part de Muntanya.- Roca Roja, la Tossa, termenejant amb Boix, Cogulló, Serra Grossa, tossal del Bouet, Santa Bàrbara, clot dels Inferns, pla de Ponet, les costes, Plana d'Horta, Corral Nou, Marrada, camí de Castelló, pla de Sòria, pla del Cinto, coll de Cabrera, barranc de l'Esquivol, racó, tallades, Tossal de la font i Serrallarga (castell), barranc de les Sabines, Tolls, Parades del Vilà, Cadolles, Coll de la Parra, Prat, Tossal de les Forques, torretes, Morreres, Pla de Joanot.

AVELLANES (Noguera Alta)

Aspectes del poble voltant el penyal d'assentament del castell totalment desaparegut actualment.

Com veurem, possiblement l'enclavament primitiu es trobava en un lloc més enlairat, en la serra de sobre del poble per la banda de l'obac. La presència de les restes d'una torre rodona, així com d'un aljub o trull veí i d'edificis que haurien pogut ésser cases, gairebé ens dona la certesa de la vella ubicació, que d'altra part ve refermada per la tradició oral.

CARRER POBLE ACTUAL
(barri vell)

Fig. 486

Carreró sota la roquera
al centre del poble vell
(hi hagué el castell)

Fig. 487

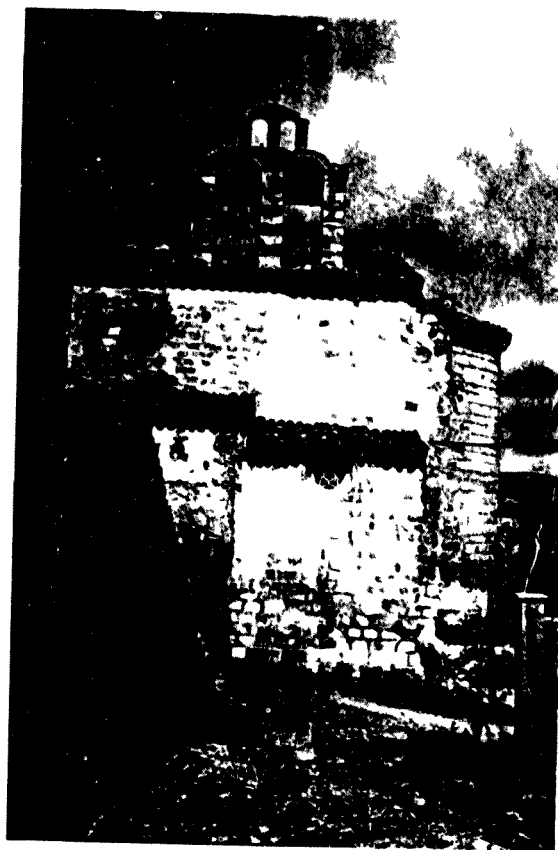

FIG. 488

Aspectes de l'església parroquial de clar aparell del s. XII, la qual rebé reformes en època gòtica i barroca _aquesta darrera en la façana. En la il.lustració de la part inferior hom pot veure el bon aparell i finestral de l'absis.

FIG. 489

AVELLANES castell. El carreró que encara subsisteix per ascendir dalt penyal on s'assentava el castell.

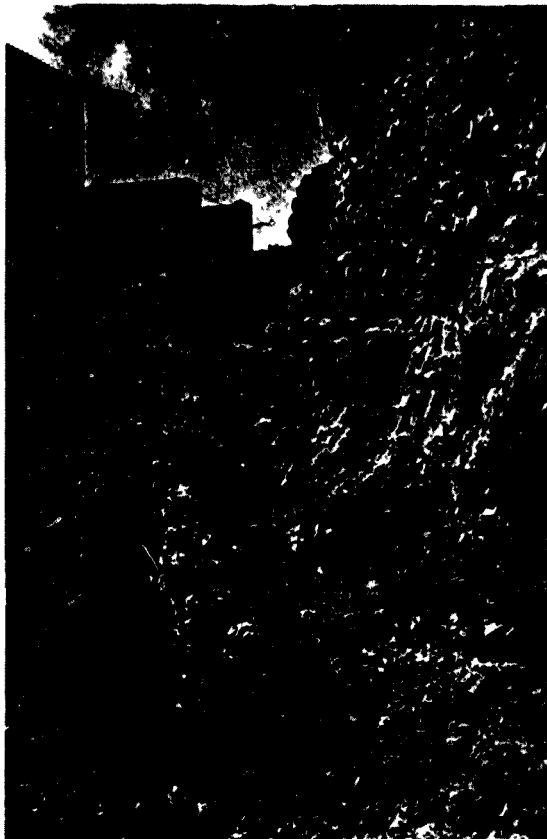

FIG. 489

Aspectes històrics: Poques referències apareixen en la documentació del vell arxiu d'Àger d'aquest castell que sabem pertanyé al vescomtat d'Àger, segurament en feu dels comtes d'Urgell. Segurament el castell fou conquerit per Ermengol IV (1), doncs l'església fou de la jurisdicció del bisbat d'Urgell. La primera referència aplegada data del 1127. La vescomtessa Berengària, en el seu testament, llegava aqueix castell del seu esponsalici al seu fill Ponç Guerau (2). El 1204 seguia formant part del patrimoni vescomtal; Guerau de Cabre ra disposava en el seu testament la seva deïxa en penyora per satisfer certs deutes (3).

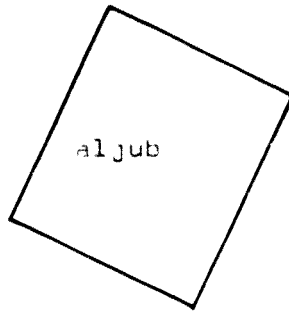
2) Tch. doc. 240; 1) F. Fité Reculls... p. 208

3) BDC doc. 2498 processos

Hom pot veure també Gran Geograf. de Catal., 10 p. 377-380

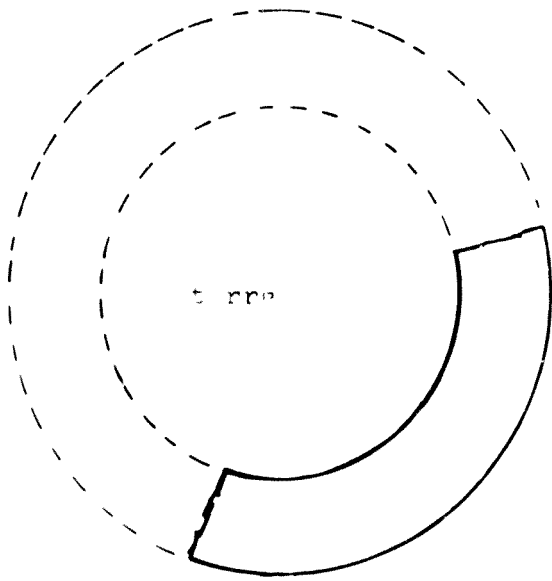
Figs. 490-491

Vestigis de la torre de guaita de les Avellanes dalt del serrat de l'actual població. L'aparell groller i irregular unit amb argamaça de calç assenyala la presència d'una vella edificació que podria remuntar-se al s. X.

restes de
cases

recinte mura-
llat

013. 90

TORRE DE LES AVELLANES

FIG. 492

BLANCAFORT (Noguera alta). Les il·lustracions presents són els únics vestigis del casal castell totalment enderrocat, així com el poble, que fou negat pel pantà de Canelles. Resten algunes parets i bocins de llindes tallades i grans carreus que hem pogut veure i fotografiar al descendre el nivell de l'embassament.

FIG. 493

Aspectes històrics: Fou un dels castells del vescomtat. L'any 1131 el vescomte Guerau Ponç donà a l'abadia d'Àger la meitat de tot el delme (1). Un any després ens apareix el castell en possessió de Berenguer de Torroja, que el tenia en penyora amb altres pel vescomte (2). El 1158 ens apareix com feu. de Ramon Berenguer d'Àger, car el deixa en herència a la seva filla Ermessenda (3); en un altre testament de Ramon Berenguer, datat l'any 1165, es deixa a St. Pere d'Àger la meitat del delme d'aquest castell (4).

BLANCAFORT. Aspecte del poble
l'any 1965 (fot. Arx. Gavin)

Ermita de la Concòrdia (any 1973)

Ermita de St. Salvador (any 1973
fot. Arx. Gavin).

FIG. 497

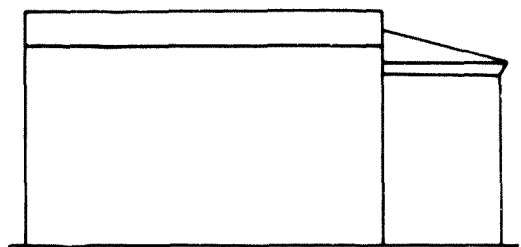
FIG. 498

SANT SALVADOR
DE BLANCAFORT erm.

Malgrat haver estat també negada durant temps, en eixir altre cop a la superfície l'ermita segueix mantenint-se íntegrament en peu

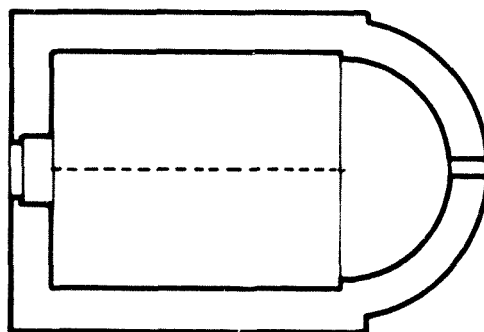
Es una ermita romànica, d'una nau, que mesura 7,5 ms. de llargada per 3,3 d'amplada. Coberta amb volta de canó i finestra d'espitllera a l'absis. com en el castell, s'empra la pedra calçada. L'aparell groller i la proporcionalitat

l'emparenta, d'estil, amb Sant Salvador d'Oroners i la del Vilot d'Alberola. Cal situar-la al s. XII.

Ermita de SANT SALVADOR DE BLANCAFORT

(de l'antic mun. de Tragó.)

esc. 1/100

D/3 71

L'any 1172 Guillem d'Estopanyà deixava a Berenguer de Claramunt en herència un capmàs a Blancafort (5). De la seva església parroquial de Sta. Fe, avui totalment enderrocada i no visible, solament posseïm com referència, la butlla papal d'Alexandre III, on en l'enumeració del patrimoni que fa de l'abadia d'Àger hi apareix de la seva possessió la meitat del delme, primícies del terme del castell i els drets jurisdiccionals sobre l'església (6)

1) Tch. doc. 247, 248

2) ACA Trasllats de Pròsper Bofarull, llibre 8 ne. 337 fols.213-217v.

3) Tch. doc. 313

4) Tch. doc. 350

5) Tch. doc. 410

6) Tch. doc. 477

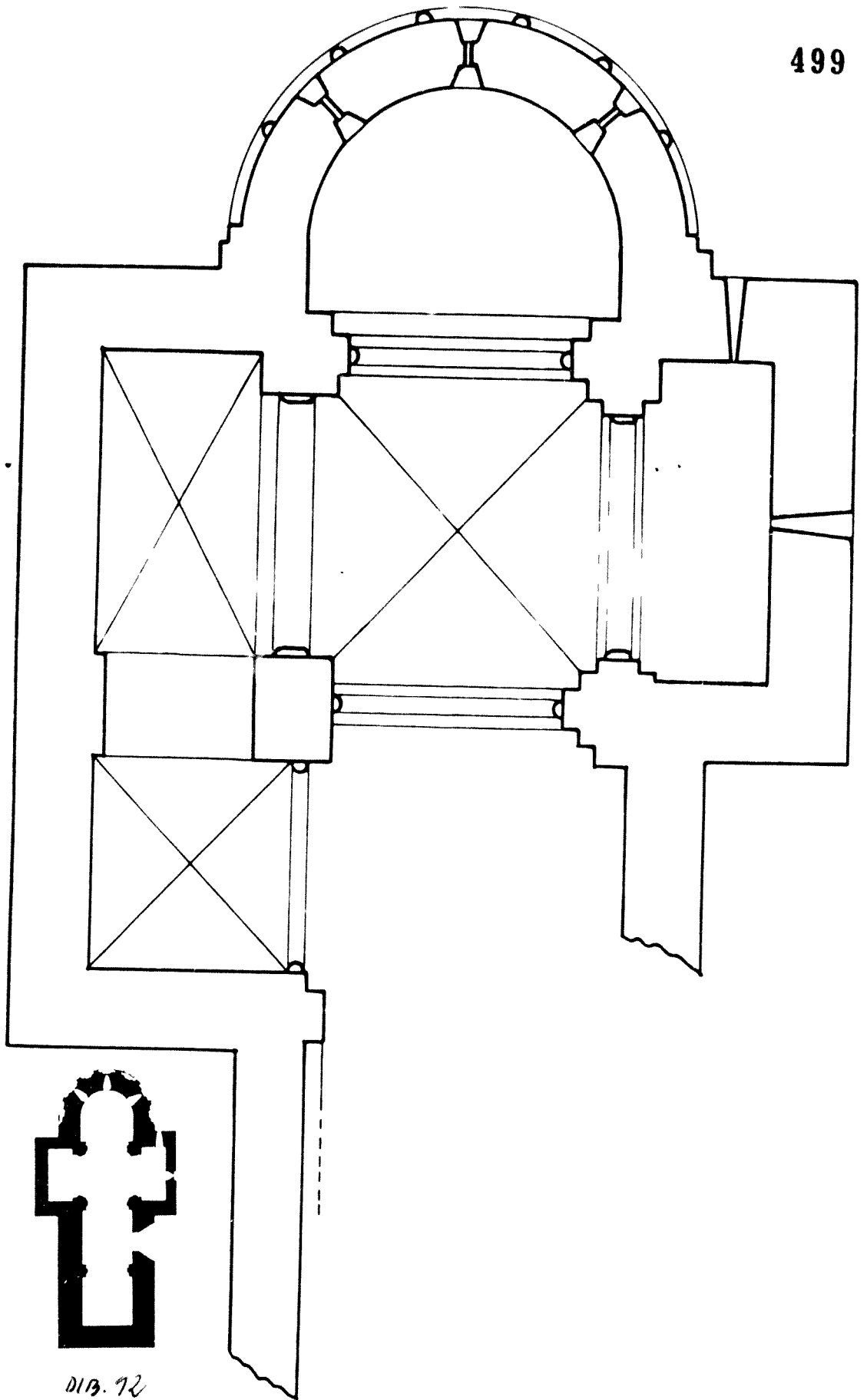
CAMARASA esgl. de St.Miquel del castell

FIG. 479

zona de l'absis i el creuer

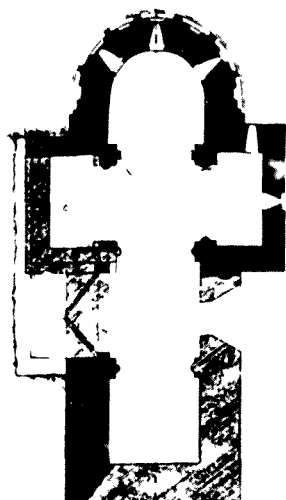
FIG. 500

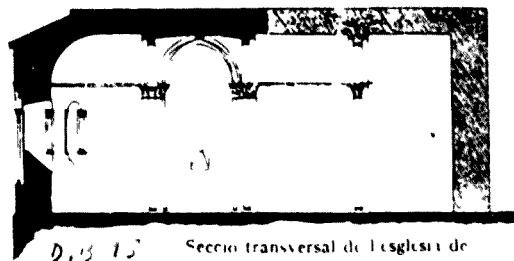
013.72

SANT MIQUEL DE CAMARASA (del Castell)

Esc. 1/100

213 94
Plan de l'església de
Camarasa. Escala 1:400

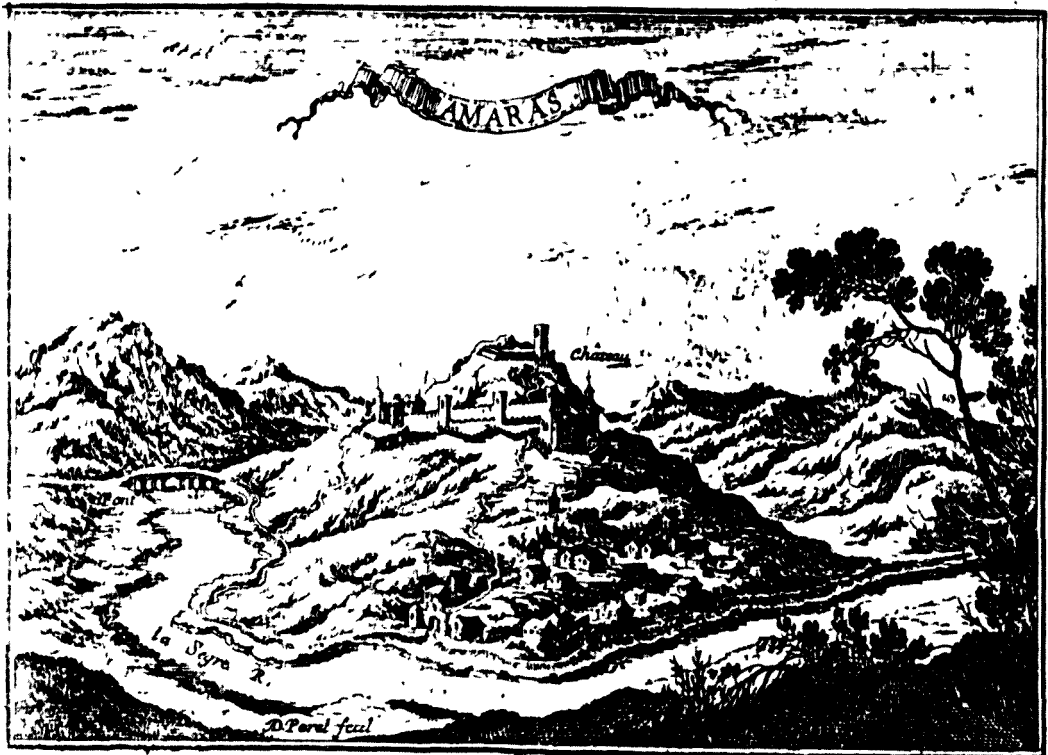
213 15
Seccio transversal de l'església de
Camarasa. Escala 1:400

213 26
Absis de l'església de Camarasa (Fot. Bonet)

Nota: Aquestes il.lustracions estan extretes del llibre de J. Puig i Cadafalch i altres L'Arquitectura romànica a Catalunya vol. III-1 figs. 588-590 pag. 426.

Omitim parlar de l'església, per tal com no formà part de l'abadia d'Ager. Solament hem volgut donar la planta i algunes il.lustracions, per tal com és un bon exemplar, sump tuosament executat, de temple d'una nau amb planta de creu de la segona meitat del s. XII. Cal encara un bon estudi encara de l'edifici i de l'escultura que orna els capitells de la zona de l'absis i alguns pilars, com el conser vat al Museu d'Art Romànic de Montjuic (Barcelona)

Beaulieu. 1644

D. B. 96

Aspecte del castell de CAMARASA, segons gravat del s.
XVII (Beaulieu)

Del gran castell de Camarasa, que coronava tot el turó, solament resta en peu aquesta superba torre quadrada amb porta elevada per la cara Nord, dovellada i de mig punt i voltes de canó en els dos pisos. En certa forma segueix l'esquema de les torres rodones i proporcionalment recorda la torre de Vilves. Cal datar-la dins del s. XII. L'aparell es regular i ben escairat, de proporcions mitjanes. Sobre el castell cal dir que el configuraven varies fortificacions, les més enlairades al cim, sobre la confluència dels rius Segre i Nogue

Fig. 502
CAMARASA torre (Noguera baixa)

ra Pallaresa i aquesta torre en la devallada del turó meridional, per on ara s'esten la població.

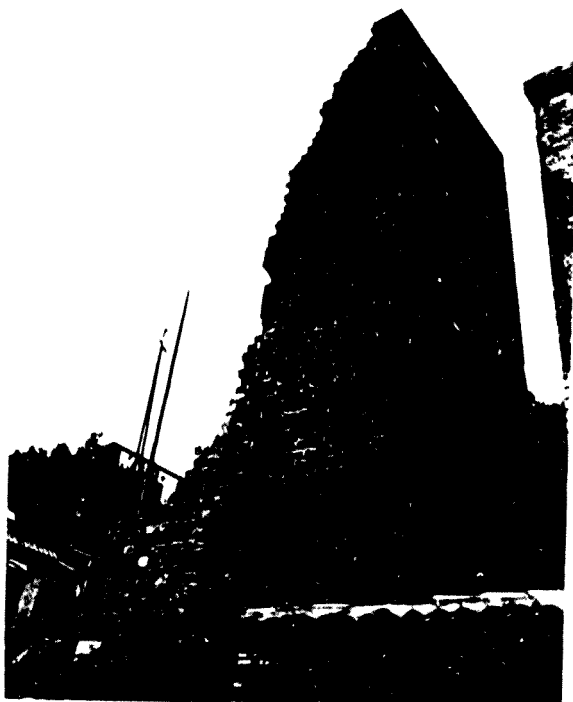
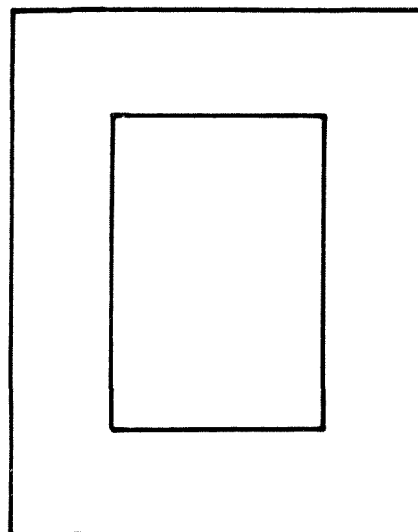
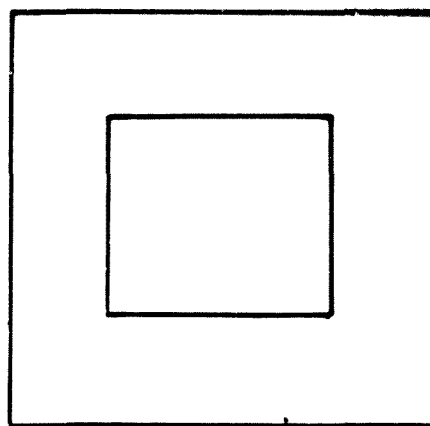

Fig. 503

D/B 97 Esc. 1/100

PLANTA DE LES DUES TORRES AL PEU DEL
CASTELL. La de sobre correspon a les
fotografies anteriors.

aspectes històrics: El primer document on apareix mencionat data del 5 de novembre de 1051. El document tracta de la conveniència establerta entre el comte Ramon Berenguer I de Barcelona i Arnau Mir de Tost sobre la infeudació del castell. El comte li encomanava el castell i li donava en feu amb 3/4 de la parròquia del dit castell, 3/4 dels

ts del mercat i les lleudes, comproment-se a la vegada a fer-li donació de la meitat de tot quant rebés de Balaguer i els seus castells, si fes guerra contra la ciutat o els seus castells, cobrés pàries o obtingués altres béns. També li atorgava 9 "hostelitates" que foren de sarraïns i 430 mancusos d'or en concepte de castlania i per l'establiment dels cavallers que hi romanguessin anualment. Conveniren igualment que tot quant faltés del delme de Cubells equivalent a la meitat del de Camarasa ho satisfés anualment el comte; el que fos d'anona ho satisfaria per la Mare de Deu d'Agost i el pertocant al vi per Sant Miquel. La resta dels "explets" els satisfaria al principi del dejuni. També es convenia que quan arribés el temps que el delme de Cubells fos la meitat del de Camarasa, sigui satisfet aqueix i, mentre, es dongui la meitat del de Camarasa "inrem valentem" com hem ja datallat. Clarament hom pot veure com encara s'està organitzant l'economia del terme, motiu pel qual devia satisfer el comte quantitat en metàl·lic; per la dominicatura de Cubells i Camarasa dit comte es comprometia a satisfer 100 mancusos de bon or. El comte tindria la potestat del castell -també la de Cubells- i "statica"; també de les fortaleses que es construïssin al terme -mireu l'apartat de les partides-; el castlà seria elegit per Arnau Mir de Tost amb el consentiment del comte, devent re-tre-li homenatge també i fidelitat. Arnau, així mateix, deuria permanéixer amb la seva mesnada dos mesos de l'any en dit castell i en cas de guerra "de parte Espania", si permanenceix allí no podrà exigir l'estàtica de Cubells. Determinen així mateix, en cas d'enemistat del comte de Barcelona i el d'Urgell, el dit Arnau deu ser fidel al de Barcelona i en cas contrari, quan el seu fill sigui major d'edat, estigui ell de la seva part. Si el comte està en

pau "in partibus Ispanie", ho deu estar també Arnau i en cas de guerra participar-hi amb els castells de Cubells i Camarasa. Finalment amb el consell del comte fou nomenat castlà Ramon Sanç, el qual posseiria els castells per Arnau. Es puntualitza així mateix una vegada més l'obligaritat del comte de satisfer "ipso acceperit pariam de Cesar-Augusta aut de Lérida"(1).

vuit anys després el mateix Arnau Mir de Tost signava un acte de fidelitat amb Ermengol III d'Urgell i com a vassall li prometia ajut i suport. Entre les conveniències, destaquem com el comte d'Urgell, en cas de discòrdia amb el de Barcelona, li exigia renunciar als feus de Camarasa i Cubells, obligant-se a satisfer-lo amb un feu equiparable; així mateix li exigia posseir els feus que tenia pel comte de Barcelona per consell seu (2).

El 1072, en el seu testament, el senyor de Tost llegava a la seva filla Letgardis i al seu net i successor Guerau el feu de Camarasa, determinant que el posseïssin pels comtes de Barcelona (3). Encara al 1131, aqueix Guerau, primer vescomte d'Àger, llegava en herència els castells al seu fill i successor Ponç Guerau, pel qual deuria posseir-lo el seu germà Ferrer (4).

1) Tch. doc. 30 ; 2) Tch. doc. 41;3) Tch. doc. 97

4) Tch. doc. 250

Podeu veure també Gr. Enciclop. Catal. vol. IV p. 177

Castells Catalans, VI p. 324-326

partides del terme: St. Jordi (ermita. Cultivat per benedictins), Asclé, Salines (hi ha el barranc de les salines i la Font Salada), Canudell, Barranc de Barba, els Plans (es diu que hi era l'antiga població), Llindàs, la Vall, Torres, Vall d'Arnàs i Quadra d'Arnàs (restes antic poble i de tombes), Palous, Boada, Tarrassa, Tamariu, camí de Cubells, la Pedrissa (restes antic poble ?), Campvell, Clara de Fugues (sota la Serra de Sant Salvador), Arribador, Planell (s'hi trobà una sageta de bronze), Serra de St. Jordi (darrera la partida de Boada), Feixa, la Rentiscleira (banda de la Massana), Montroig (coves del Tabac)

Fig. 504

CAMARASA, església del Castell
detall capitells de l'absis

Fig. 505

CAMARASA esgl. castell. Capitell arc creuer.

Escalera, Serra de l'Escalera, Monteró (poblat ibèric)
Tossal, Merenguer (hi ha un pou del gel i restes d'un
poble, Mereia ?), Merita (hi havia un castell que esmentem
parlant de Cubells), Coll de la Mola
Ens han informat que les tombes de la Quadra d'Arnàs són
excavades a la roca i que han aparegut monedes romanes,
dues monedes medievals de plata i un coure ibèric.
També ens hem assabentat de l'existència, al turó d'en-
front del poble, d'una torre de planta circular, que po-
dria pertanyer a l'època islàmica, amb una clara funció
de guaita i frontera.

Fig. 506

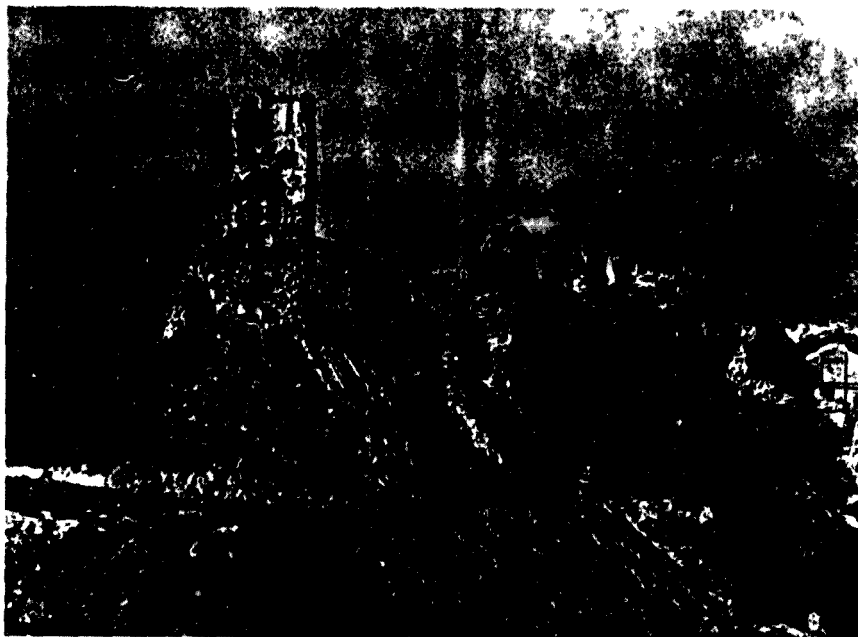

Fig. 507

CASTELLÓ DE FARFANYA (Noguera) Hom pot veure el que resta del castell, emplaçat sobre del turó que domina la seva vila per la banda de migdia. Destaca en ell la gran torre aixecada en el punt més elevat, tot fent parió amb les torres barranes que completen el sistema de fortificació tal com hom pot veure al plànol que adjuntem. Certament la zona de la gran torre és la més antiga i juntament amb bona part del recinte murallat, del qual resten bons exemples -els millors per la banda Nord- de claríssima ascendència àrab. Sota el castell, en l'extrem oriental de migdia s'hi situa el temple gòtic de Sta. Maria.

La torre esmentada vista per la banda Est, l'única que permaneceix encara en peu. Malgrat les transformacions sofertes, mostra encara visible el petit aparell molt irregular unit amb abundant argamaça de calç de bona qualitat.(1)

Al dessorra un dels retaules gòtics pertanyents a l'antic temple prioral de Santa Maria. De l'escola de Lleida, data de la segona meitat del s. XIV. Actualment es conserva en el temple parroquial de Sant Miquel -advocació que suposem la primitiva de l'església del castell-

FIG. 508

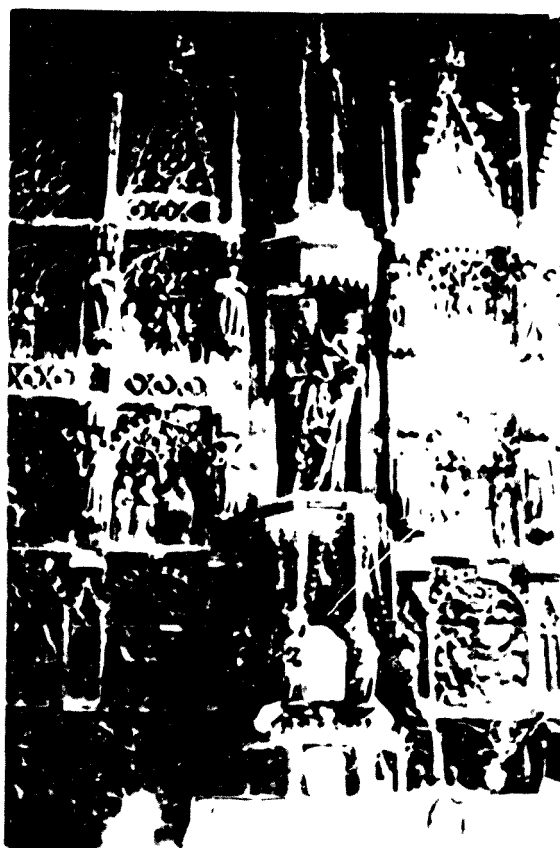

FIG. 509

- 1) Són vistents també externament les res d'arrebossat, que caldria veure si són originals o formen de posteriors reformes, quan la torre fou incorporada a la fàbrica del castell cristià.

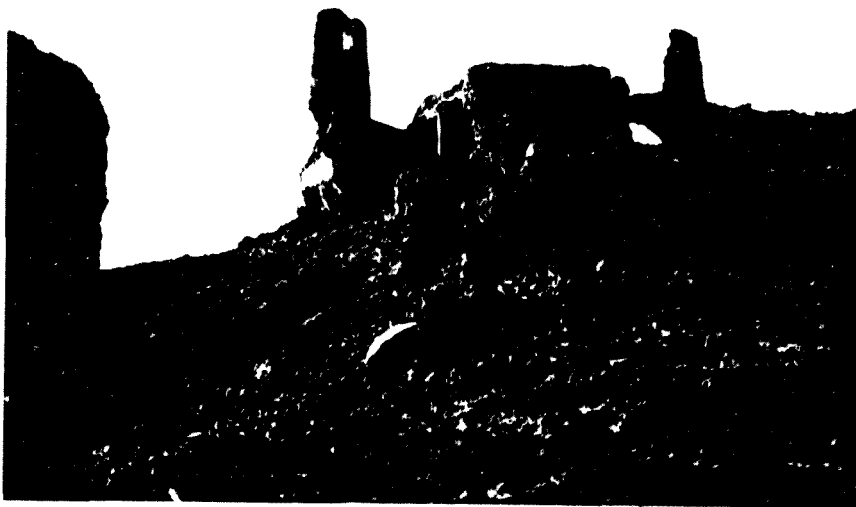

FIG. 510

FIG. 511

CASTELLO DE FARFANYA Castell. Dues panoràmiques més del castell. En la de sota, hom distingeix el recinte murallat del castell per la banda de Ponent-Nord, amb una torre de flanqueig semicircular, presentant un "opus" totalment irregular unit amb argamaça de calç abundosa. A la dreta, sobre, la torre principal esmentada.

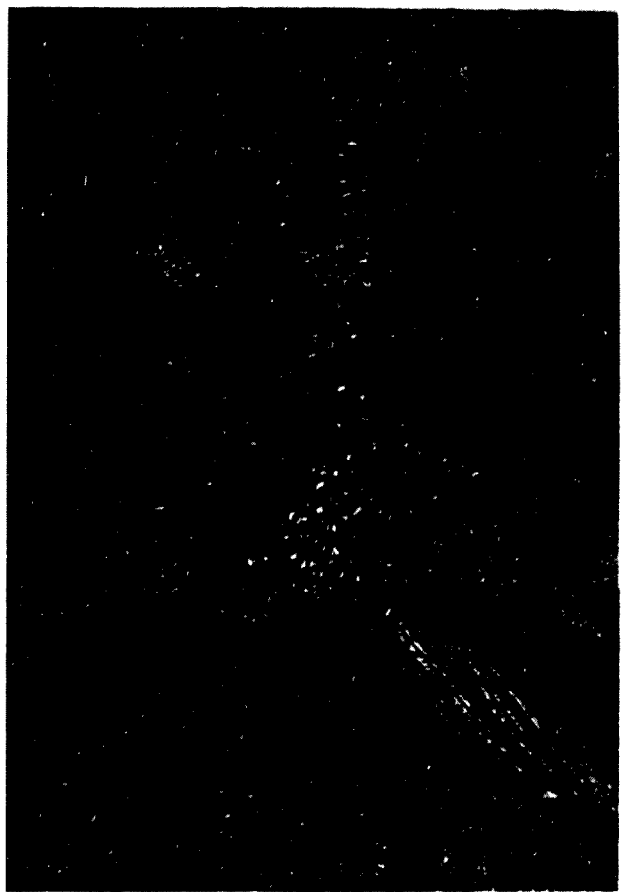

FIG. 512

CASTELLO DE FAR. Torre del castell

FIG. 513

Dos detalls de la gran torre, que internament segueix l'esquema de les torres circulars de guaita dividides en distints nivells. Hem de destacar en ells la cúpola gallonada de tradició islàmica del primer nivell.

Tot un complexe d'edificis s'anaren afegint al castell àrab d'ençà el s. XII, no sempre fàcils de datar. En la il.lustració superior fem visible el bocí de volta que encara resta en peu de la zona d'entrada al castell per migjorn. Volta apuntada no anterior al s. XIII.

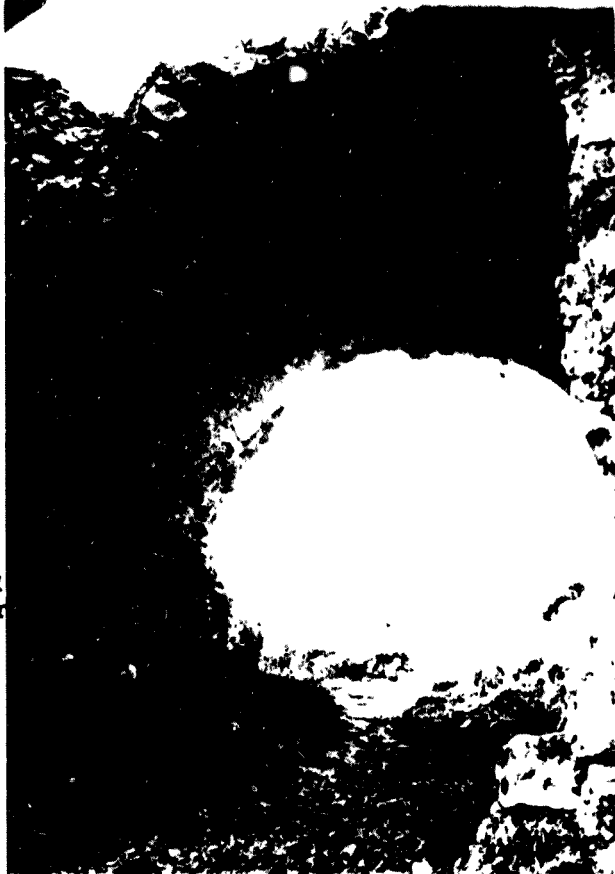

FIG. 514

FIG. 515

En aqueixa il.lustració veiem l'única estança encara sencera del castell que sembla també dels voltants del s. XIII. Una volta apuntada seguida la cobreix, rebent solament il.luminació pel mur meridional per tres finestres d'espitllera. S'ha apuntat que es tractaria de les cavalleries. Els murs presenten un arrebossat que no permet veure la factura de l'aparell.

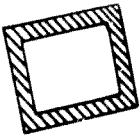
FIG 516

FIG. 517

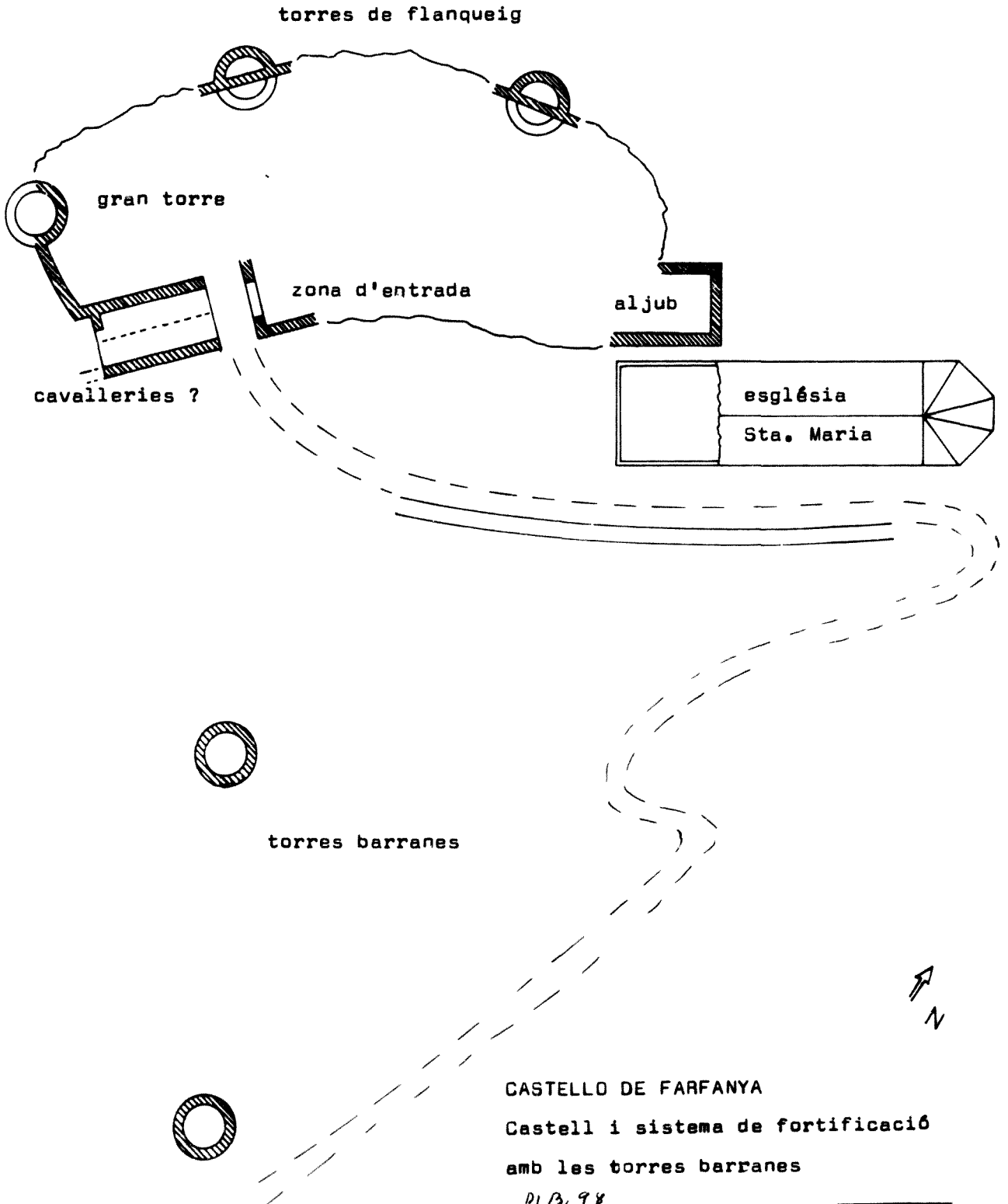
En la il.lustració superior, sobre un aparell més antic molt quadrat, semblant als del s. X però de majors mesures, s'aixeca l'estança esmentada, de la qual veiem el mur meridional amb un aparell petit i sllargat molt groller i les finestres d'espitllera allargada i d'un sol biaix. En l'altra il.lustració un aspecte més d'aqueix aparell primitiu de carreus molt quadrats, en l'àrea de recinte prop de la gran torre.

CASTELLO DE FARFANYA Castell

torre barrana

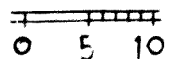
513

CASTELLO DE FARFANYA

Castell i sistema de fortificació
amb les torres barranes

Di B. 98

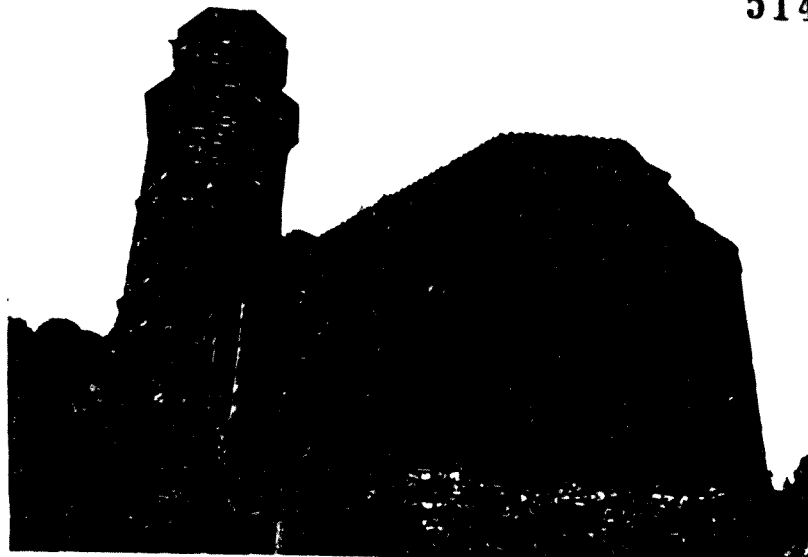

FIG. 518

CASTELLO DE FARFANYA Santa Maria del castell
església prioral

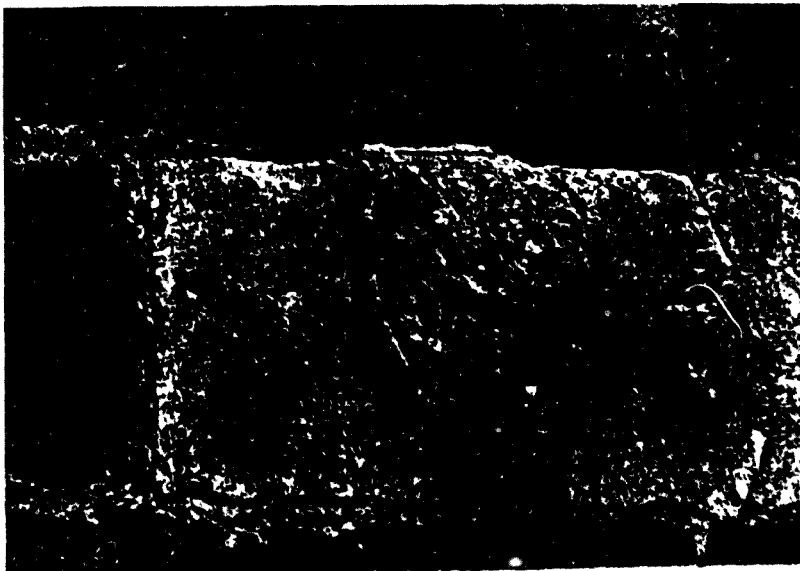

FIG. 519

Durant el s. XIV, quan es construïa el claustre de St. Pere d'Àger i la resta d'obres de Balaguer i Almenar impulsades pel comte Pere, pare de Jaume el dissortat, s'endegava també i es concluïa el superb i nou temple de Santa Maria que havia d'allotjar la comunitat prioral d'aqueix lloc dependent del Monestir d'Àger. En la il.lustració inferior l'heràldica que apareix en la part externa de l'absis, que hom pot veure dalt amb els grans contraforts i finestrals allargassats.

Mostrem d'aqueix temple el portal principal de migdia de factura flamígera, el més notable, construït molt posteriorment al temple i dins del s. XV quan aqueix castell pertanyia ja al casal navarrés, car mostra l'heràldica pròpia d'aqueix indret en el timpà.

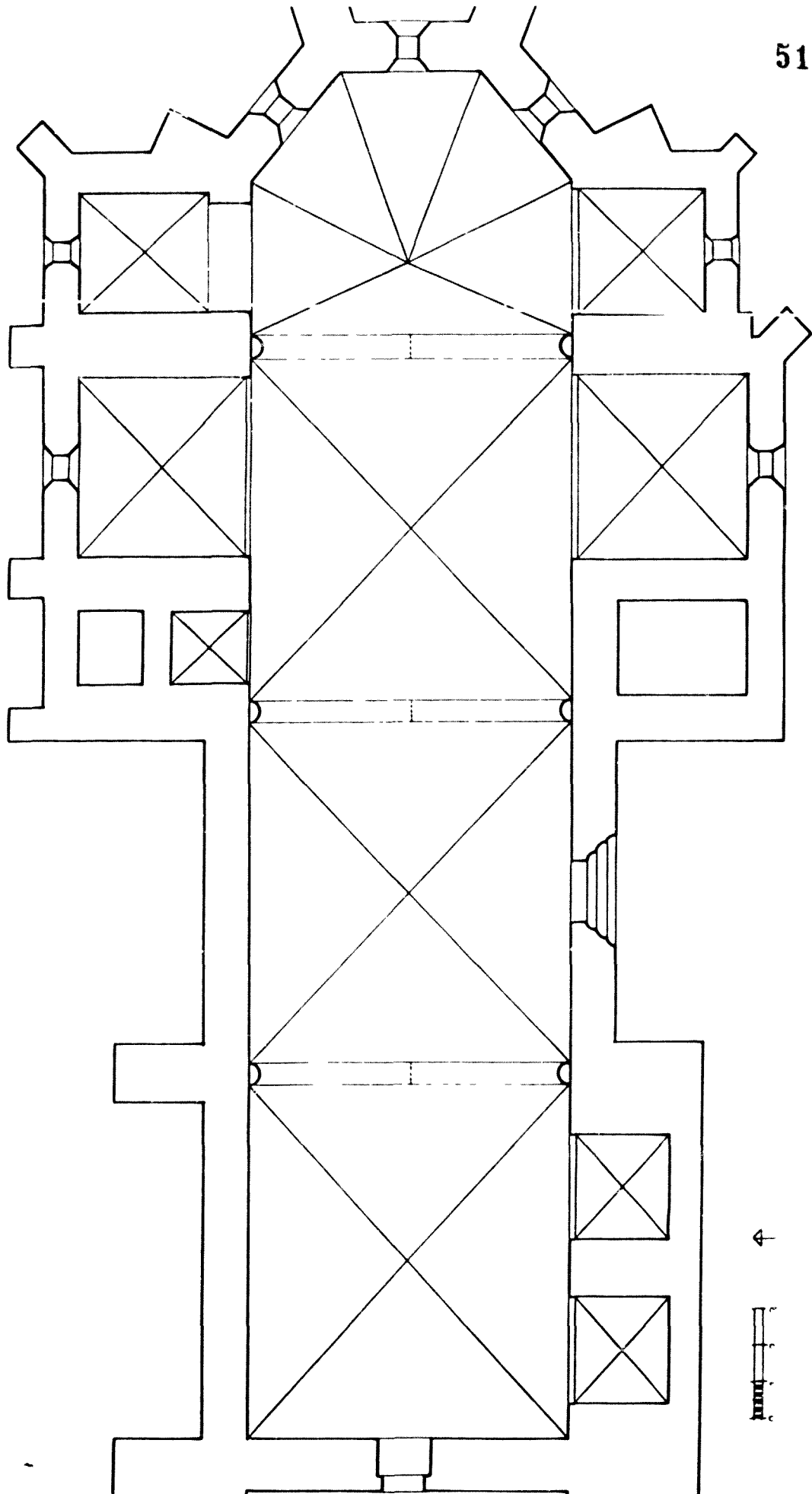
FIG. 520

CASTELLO DE FARFANYA Temple prioral de Santa Marie

En aquesta fotografia es visualitza la zona d'ubicació de la suara esmentada portada, que té ubicat un campanar posterior de factura barroca al costat, adossat al mur, de planta octogonal. Cal senyalar que el portal primitiu d'arc de mig punt, ara tapiat, estava situat al mur de Ponent.

FIG. 521

013, 99
SANTA MARI DEL CASTELLO DEL CASTELLO DI FERRARA

CASTELLO DE FARFANYA
parroquial de Sant
Miquel.

Aqueix temple, que com hem dit segurament adoptaria l'advocació antiga del temple casteller, fou construïda a mitjan del s. XII, car en els anys seixanta el vescomte Ponç de Cabrera hi proclamà la Pau i Treua per tot el vescomtat després que la jurà a Agramunt, on la promulgà Ermengol VIII per tot el comtat d'Urgell. La portada premeix ja el que seran les portades de l'escola de Lleida, amb el seu arc peraltat d'ingrés i la teoria d'arquivoltes. El sumari cisellat dels capitells i fins la forma és propera als capitells del claustre de les Avel·lanes; fins el tema de les fulles allargades. L'església sofrí restauracions en la primera meitat del s. XIV; suposem que la portada també seria reformada. El baix relleu dels capitells i la teoria d'arcs apuntats sembla de dita

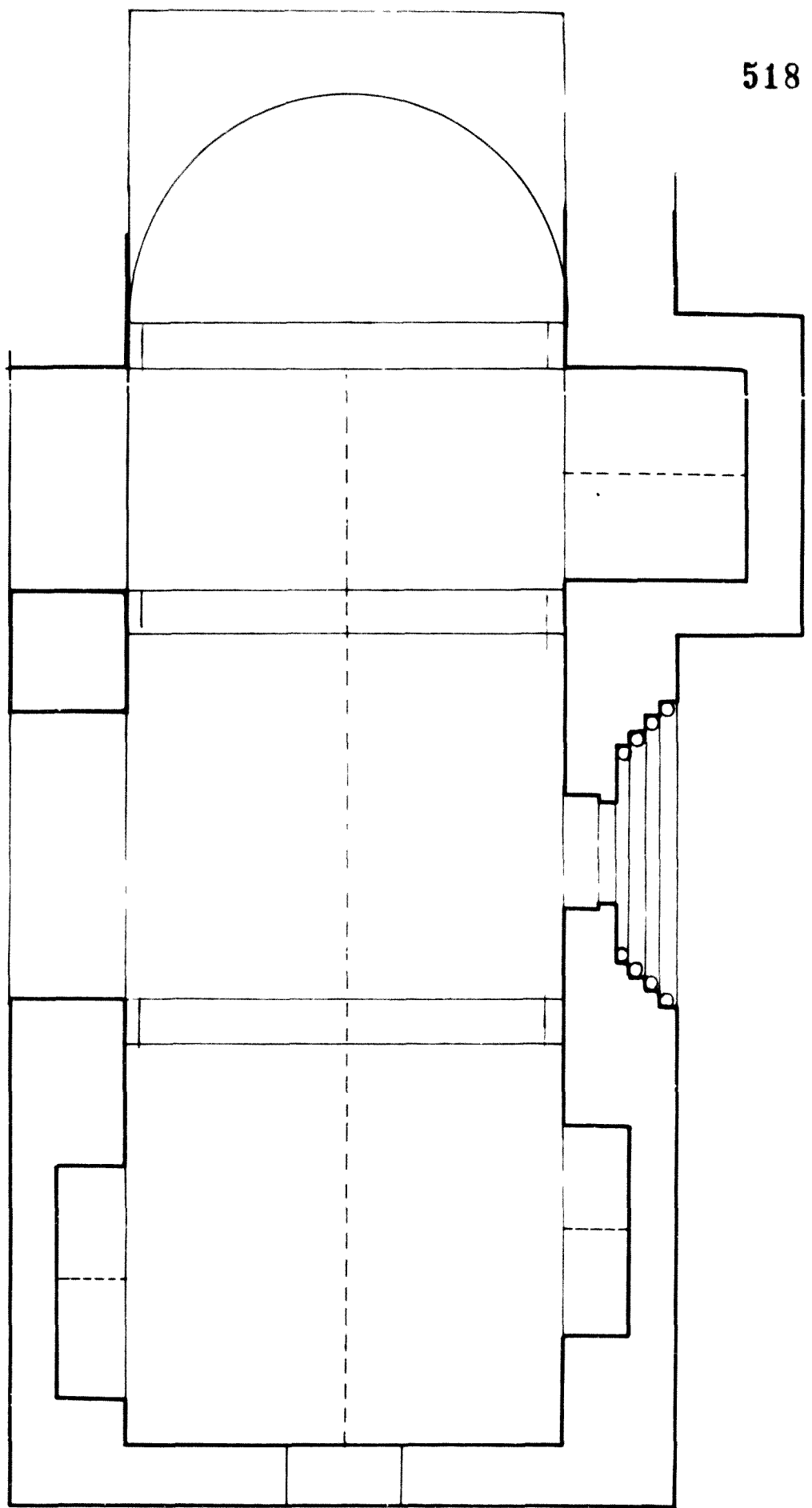

Fig. 522

Fig. 523

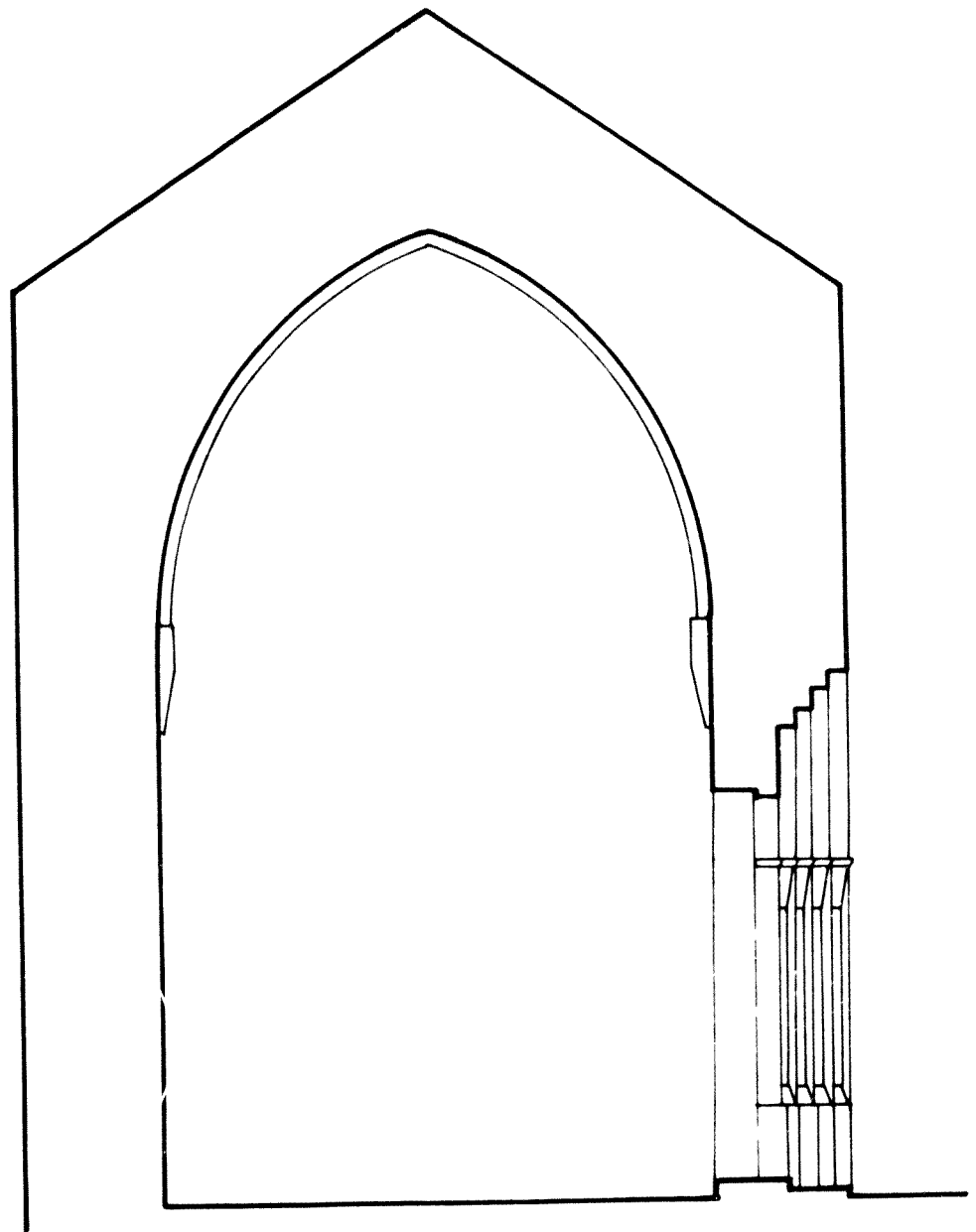
epoca.

013 995

CASTELLO DE FARFANYA EGGLESIA DE SANT MIQUEL

esc. 1/100

CASTELLO DE FARFANYA esgl. SANT MIQUEL
alçat
D/3. 100
esc. 1/100

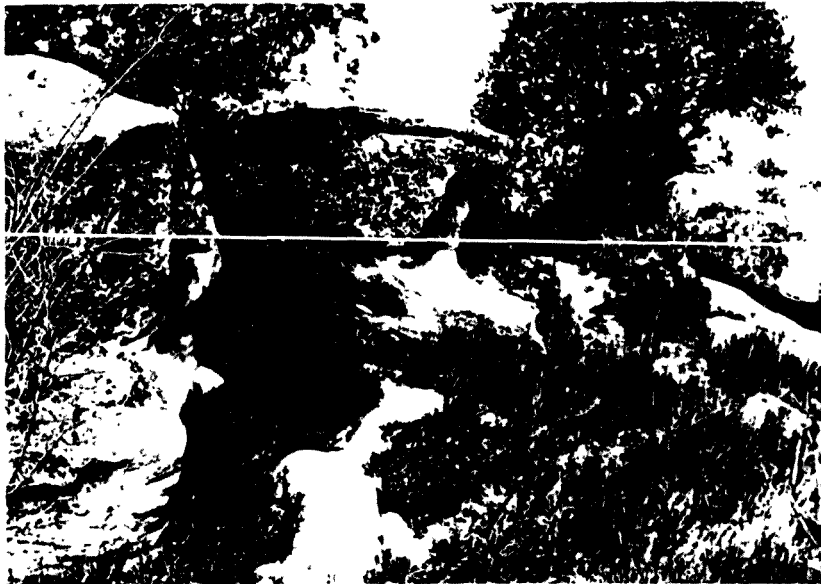

FIG. 524

CASTELLO DE FARFANYA Les taütetes

Jaciment en excavació que mostra l'assentament sobre roca d'una torre quadrada anterior als s. XI-XII

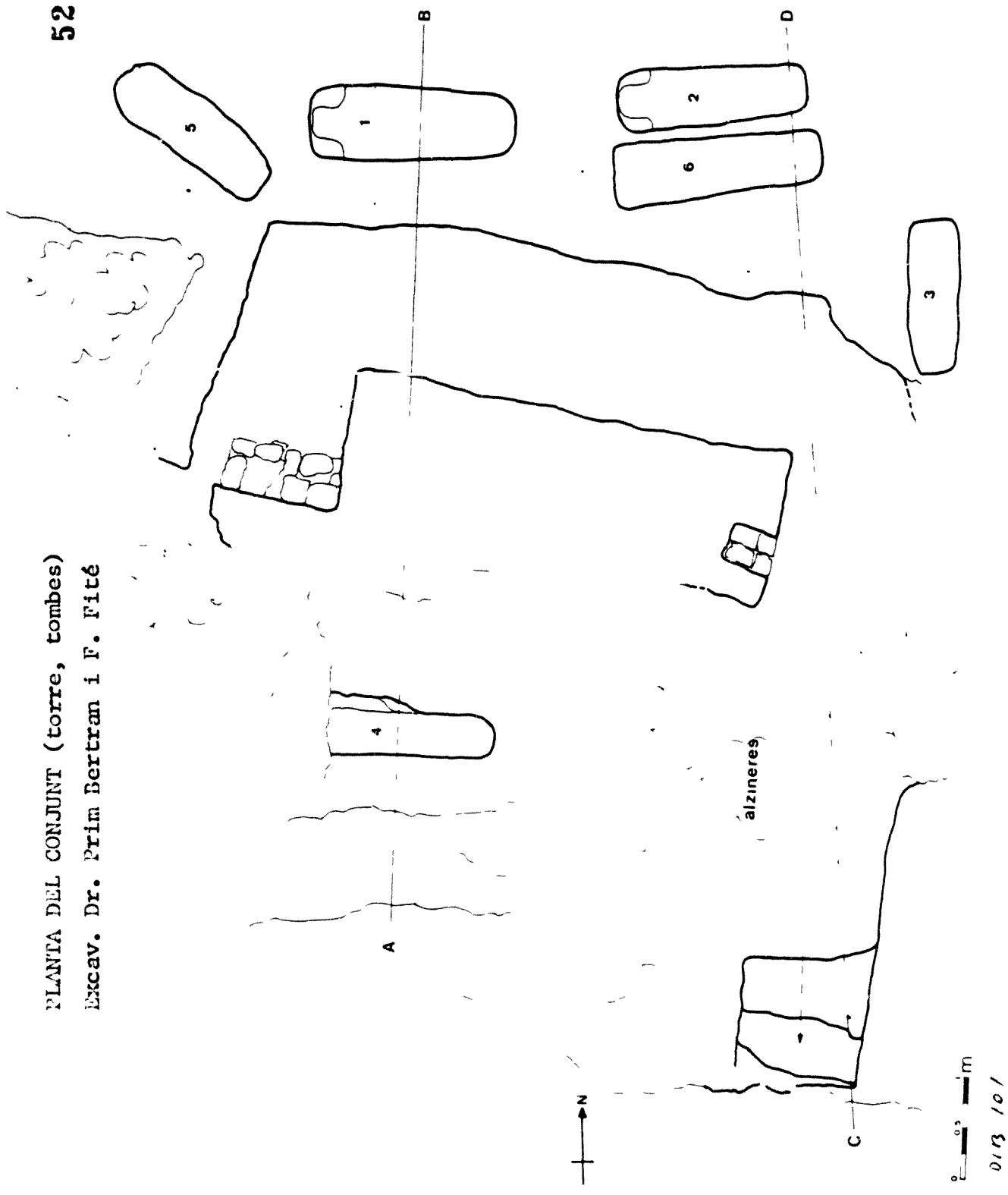

FIG. 525

També hi ha algunes tombes excavades a la roca de banyera. Cal fer més estudis i concloure l'excavació per oferir més dades sobre aqueix indret sense documentar, que ens preguntem sinó es tractaria de la torre dels Oms esmentada al s. XII, que fou possessió de l'abadia d'Ager i més tardanament de l'orde trinitària d'Avinganya.

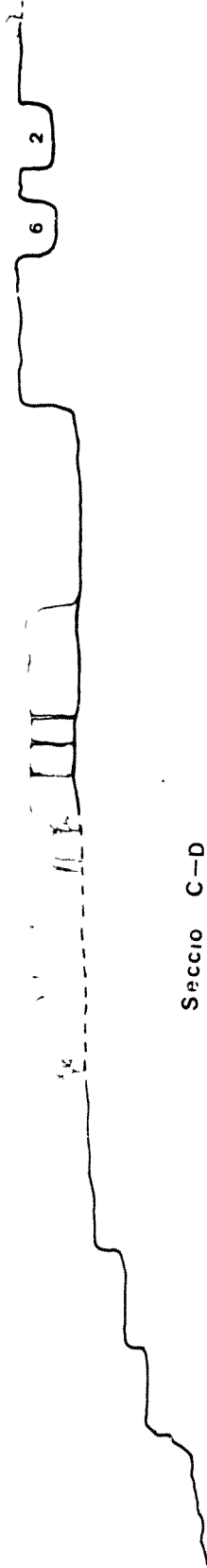
PLANTA DEL CONJUNT (torre, tombes)
Excav. Dr. Prim Bertran i F. Fité

521

Secció A-B

Secció C-D

013.102

CASTELLO DE FANFANYA. Les Tadtetes

Alçat

Excav. Prim Bertran i F. Fité

descripció del castell El castell de planta gairebé rectangular i adaptada al terreny, s'aixeca en part sobre la roca. La zona d'ingrés pel costat de migdia, conserva part d'una volta apuntada, a l'esquerra de la qual s'hi troba una estança que s'ha volgut veure com l'àrea de les cavalleries, també amb volta apuntada.

El castell s'orienta Est-Oest, essent més elevat l'extrem ponentí on s'hi aixeca la gran torre circular, nucli primitiu de la vella alcaçava àrab, i que esdevindria torre de l'homenatge. Per falliment dels fonaments s'enderrocà la meitat occidental de la torre. Com deiem, conjuntament amb el recinte de muralla és l'element més primitiu del castell. Destaquem en ell les torres de flanqueig semicirculars. Ja hem parlat de l'aparell petit, irregular, unit amb molta argamaça de calç de bona qualitat. Les mesures del gran aljub sobre mateix de l'església ens recorden les del que hi ha a Algerri. També el tipus de construcció del mur ens recorda el recinte de muralla d'Os i el d'Algerri, també de clara presència àrab.

Hem parlat també de la disposició peculiar de la torre de l'homenatge, com les de guaita, de tres nivells almenys, el segon principal cubert amb volta gallonada que creiem àrab. El diàmetre seu, com de les barranes, d'uns 6 metres. També hem de destacar els arrebossats de les torres barra-gairebé fent invisible els aparells.....

L'església de Sta. Maria, arran del castell, segurament en substitueix una d'anterior. La nova comunitat de canonges que allotjà aqueixa església prioral des del s. XIV, segurament determinà la seva renovació que impulsà el comte Pere d'Urgell, del qual hi ha l'heràldica, encara mantenint la policromia, en les claus del sostre. Hom situa la seva execució abans del 1341-A. Jose Pitarch i N. de Dalmases L'Art gòtic s. XIV-XV (Barcelona 1984) edic. 62-. Defugim ferne la descripció per no pertanyer a l'època estudiada, De fet, es tracta del típic temple català d'una nau i absis poligonal de cinc cares amb tres finestrels allargats

i minços i capelles adosades entre contraforts. Quatre trams de volta amb creuries senzilles i claus de volta de tema marià, voltades d'escudets del casal d'Urgell, dels torrelles etc.... Destaquem també la rica esculturació de les capelles laterals de la zona del presbiteri, en el qual hi ha encara les laudes sepulcralcs d'alguns dels priors de dita església. Hi abunden també als carreus de pedra arenisca les senyals de picapedrer.

L'església parroquial de Sant Miquel, pertany al tipus romànic d'una nau i se situa la seva construcció documentalment a mitjan. del s. XII. La volta de canó lleument apuntada apareix reforçada amb arcs torals, que divideixen la nau en tres trams -posteriorment rebé aregits i eixamplaments en la nau i el mur nord- i que a nivell d'impostes porta gravats escuts dels escacs d'Urgell i del comte Pere -tram primer i segon-; de fet es corresponen a les modificacions que es practicaren al s. XIV, car hi ha nova canteria esculpida amb senyals de picapedrer semblants al del temple de Santa Maria. De la portada hem de dir, que malgrat sie col.locada als inicis del s. XIII i dins els derivants de l'escola de Lleida, cal situar-la en el moment abans de formular-se dita escola, per la cronologia expressada. En els capitells hi figuren temes vegetals d'heura, parra i les dites fulles allargades. En els capitells de la dreta hi figuren un rei i una reina que ben bé podrien ésser figuració dels propis comtes; també hi ha un centaure i una cabra enfilada.

(com hem comentat en les il.lustracions, segurament rebé també reformes la portada al s. XIV).

aspectes històrics: La primera referència documental data del 1036, en la donació que feren Ermengol II i la seva muller Constança de la meitat del castell de Santalinya a Santa Maria de la Seu d'Urgell. En les afrontacions, es dona a Occident el castell d'Os i el de "Castelion" (1). El segon document, molt tardà, és ja una extensa donació atorgada pels vescomtes d'Àger Guerau Ponç de Cabrera i Elvira, l'any 1108, al Monestir d'Àger. Dits donadors llegenden totes les esglésies "in nostra aprisione Ispaniae de Segre usque ad Cincha" entre les quals apareix la de

"Castellionis", juntament amb la torre d'Avimor i Avimbeba en l'horta, amb una parellada de terra d'alou al voltant (2) Malgrat hom situí la seva expugnació al 1116 i fins el 1132 creiem que era conquerit el 1108 i que si caigué altre cop en poder alarb, el 1131 estava totalment sotmés. El vescomte Guerau, en el seu testament d'aqueix any, lliurava a l'abadia d'Àger una almúnia a Cannalilles amb delme, primícies i oblacions i prop de la vila, al costat del riu Farfanya, un molí juntament amb una parellada d'alou i una mata d'oliveres (3). En el mateix any concedia el vescomte a la Canònica de Montmagastre un capmàs en dit lloc (4).

El 1158 posseïa en feu el castell Ramon Berenguer d'Àger que el lliurava en herència a la seva filla Berenguera⁽⁵⁾. En ell hi tenia drets també Ramon Arnau de Sant Just, el qual donava a Sant Pere d'Àger un mas en dit terme (6), i Arnau d'Anglesola, que el 1159 llegava a Arnau de Casserres la meitat del seu honor a Castelló, fent constar que ho havia hereditat del seu avi Arnau Berenguer d'Anglesola (7). Els Anglesola, que tenien béns també a Àger i eren castlans de Balaguer pel pertocant al vescomte d'Àger, estem convençuts que provenien de la nissaga dels Berenguer d'Àger i que intervingueren de forma important en les conquestes de la banda de la Conca del Sió. El 1161 aquest mateix Arnau Berenguer d'Anglesola donava a Sant Pere d'Àger l'alou que posseïa a Castelló a "Oras" i "Turredam", determinant que el castell romangués en poder del seu fill Bernat (8).

El 1177 en devia ésser castlà Guillem d'Estopinyà, puix en el seu testament en feia donació al seu fill (9). Dos anys després, el fill, Bernat d'Estopinyà, rebia del vescomte Guerau la meitat del castell en feu (10). El 1177 Pere de Sant Just feia donació a Sant Pere d'un celler prop del forn de la vila (11). Un any després retornava el vescomte Ponç Guerau a St. Pere el delme de la dominicatura que li havia pres (12).

Sobre l'església, que ens apareixen poques referències, del 1171 posseïm la confirmació per part de l'abat Ramon d'Àger de la possessió de l'església de Castelló (13) i el 1182 tenim constància que prenia l'hàbit de St. Agustí el

fill de Mir de Castelló a l'església de Santa Maria, concedint-li l'abat i capítol d'Àger l'església esmentada (15). El 1180 novament eren retornats a St.Pere els drets dominicals atorgats pel vescomte, que Arnau d'Anglesola i Guillem de Meià li havien usurpat (16); el 1186 Guillem de Meià retornava la seva part usurpada (17) i també Arnau de Conques i la seva muller Dolça (18).

Malgrat no vingui al cas, ens apareix esmentada com prioral l'església de Santa Maria per primera vegada l'any 1258 Pel document ens assabentem que el prior deu ésser nomenat pel capítol d'Àger, devent residir a Àger i Castelló i nomenar un vicari general que romanguí sempre a Castelló en representació seva (19).

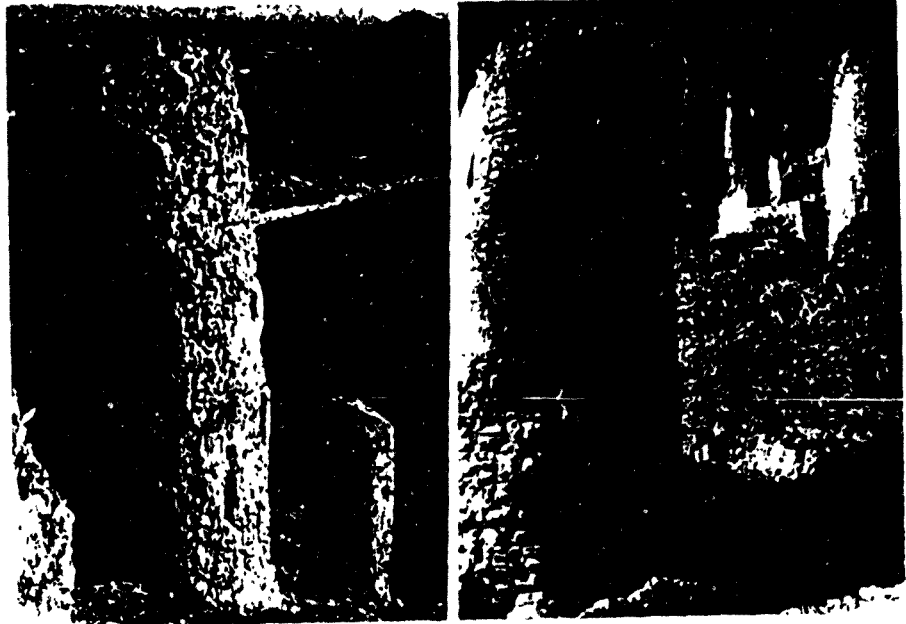
Precisem de passada que l'acte de jurament de la Pau i Treva en l'església de Sant Miquel es dugué a terme l'any 1187 (20).

1) Tch. doc. 4; 2) Tch. doc. 190; 3) Tch. doc. 248; 4) Tch. doc. 249; 5) Ach. doc. 313; 6) Tch. doc. 314; 7) Tch. doc. 319; 8) Tch. doc. 329; 9) Tch. doc. 410; 10) Tch. doc.431; 11) Tch. doc. 461; 12) Tch. doc. 470; 13) Tch. doc. 401; 14) Tch. doc. 432; 15) Tch. doc. 497; 16) Tch. doc. 486; 17) Tch. doc. 519; 18) Tch. Doc. 520; 20) Tch. doc. 529; 19) ACL fons Àger calaix 7: pergs. 1410, 2490.

Podeu consultar també Castells Catalans, VI p. 343-354 Gr. Geograf. de Catal. 10 p. 342-343; F.Fité Reculls... p. 219 i 222 nota 22.

Partides: Comellàs, Prat, Font de Ribera, serra de les Búlgues, font de Canarills, Tarròs, Vinyet (hi havia sembla un centre eremític), Font de la Botella, Tossal del Senyor amb la torre dels quatre batlles (torre de guaita ? punt de munió dels termes de Castelló, Vilanova de la Sal, Os i Gerp), Montvell, costa de les Cabres, Amplanes i Tossal de les Forques, Clot del Pont i Rocaroja (prop del poble), Cau-ràfosa, La Tossa, Messull, Sant Domenec (runes església), Graciamares, Esfonzat, Boga, Costa Dreta, Creus del Calvari; pel cantó d'Aragó: Les Obelles, Plana de Dalt, Regal del Rafel (prop d'Algerri), serra Llarga; sota la carretera Torre la Plana, Bassa d'En Clavé, Talarn, Roïnals, Coma de

Lluna, Grenyana, Torricó, Sas i Pla del Sas, Torreta (mas)
 Torrodà (torre vella de tapial), ço del Nou, Humials,
 Forat de la Pala, Xipré, Maset, Prat d'Hores, Camí de Ba-
 laguer, Carreró d'Hores, serra de l'Horta, Racó de Bellit
 i en ell Les Taütetes

La rusticitat de les torres, escalonades es una característica de Castelló

Beaulieu traçà aquesta vista de Castelló de Farfanya, a mitjan segle XVII.

013.103

CUBELLS església parro-

quial de St. Pere.

Es situada al centre de la vila i presenta en bona part l'estil de transició romànic-gòtic del s. XIII, en l'interior, sobretot en les capelles, més gòtic que romànic.

En les il.lustracions hom pot veure el gran absis romànic de l'església de nau única de grans proporcions, amb els tres finestrals dovellats d'arc de mig punt

i el ràfec lleument voladís ornat amb mènsules esculturades molt malmeses de factura romànica. La volta interior apuntada i amb arcs torals de reforç.

En la il.lustració inferior ens apareix tapiada la portada antiga en el mur de mig jorn, amb el dovellat característic de l'escola de Lleida, de clara influència cis-tercena, sense cap mena de decoració. L'actual a Ponent data del 1793.

Mesura de llarg la nau 20 ms. i d'ample 10 ms.; espessor mur 50 cms.

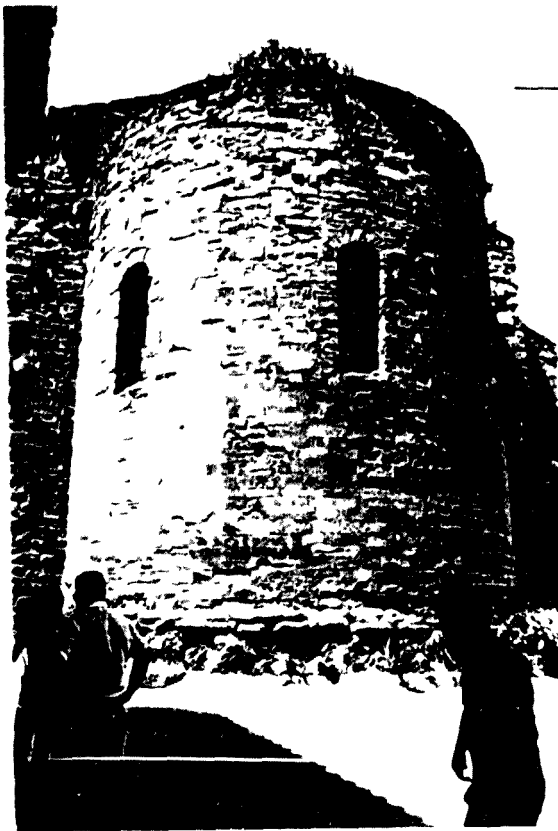

Fig. 526

Fig. 527

Fig. 528

Un dels portals que donava entrada al poble vell de CUBELLS (Noguera Baixa, en l'àrea del Segre Mitjà) En la il.lustració de sota l'església de St. Miquel esdevinguda magatzem d'un ferrer, situada en l'antic rabal de la vila. L'estil és romànic de transició

Fig. 529

ja dins del s. XIII amb l'ús de volta apuntada i fàbrica de revestiment d'aparell de bona qualitat i carreus ben tallats de proporcions mitjanes.

Al fons de la nau única de canó seguit apuntat, hom pot distingir l'absis de mig cercle amb finestral al centre d'arcada dovellada semicircular. La porta d'ingrés era al mur No: 1 i es desapareguda.

Sant Miquel
m. Cubells. Cp.
dnp. s/c
construcció
romànica
(328 4°38'50" -
41°51'08")
fotos
a ma. esquerra)
Aspecte exterior
de la capçalera
(abril 1981)
a ma. dreta
Interior de la
capella amb
l'absis
(abril 1981)

FIG. 530

FIG. 529 b

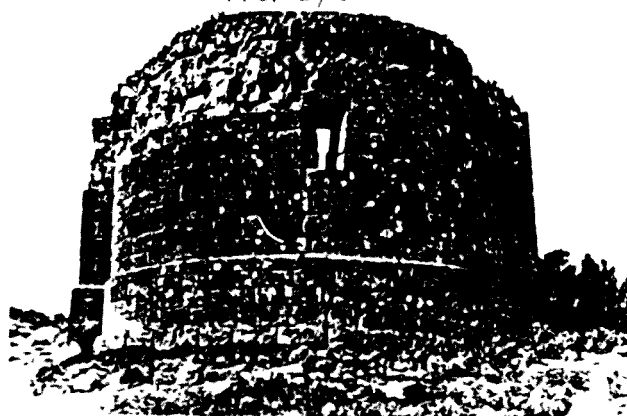

FIG. 531

Sant Bartomeu de Eugis
m. Cubells. Cp. romànic
construcció romànica
(328 4°37'30"
41°50'07")

a ma. dreta
Vista interior de la
capella (abril 1972)
a. Aspecte
exterior de la
capella (abril 1972)

FIG. 532

(fots. extrems de l'Arx. Gavin).

Santa Maria del Castell CUBELLS

Fig. 533

Situada en la part més elevada de la vila i dins el recinte del vell castell pertanyent als comtes de Barcelona, al qual s'ingressa encara per un portal, és l'únic element conservat d'aqueix. La disposició del temple és semblant a la descrita

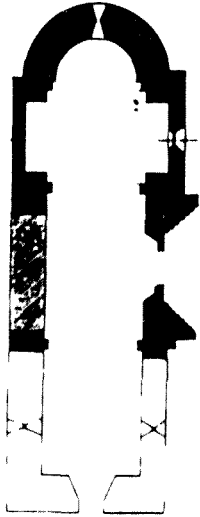

Fig. 534

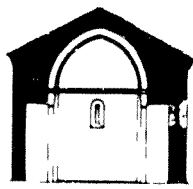
L'estil, així i tot, presenta una major rudeses en l'execució de l'escultura i un arcaisme respecte als models lleidatans. La volta és apuntada i amb arcs de reforç apuixats en mitges pilastres coronades per capitells quadrats amb decoració geomètrica, típica en la nau, i amb personatges i monstres en l'absis. En època barroca s'allargà el temple i es disposà com vestíbul del nou temple barroc adossat al mur Nord que presideix la Verge de la

per la parroquial de St. Pere, de datació no massa allunyada. És un exemple claríssim del que s'ha vingut denominant escola romànica de Lleida, especialment pel que respecta a la monumental portada, que deriva dels tallers de la Seu, com altres exemples veïns: Camarasa, Vilagrassa, Verdú..... Aquí es mostra un programa escultòric ambiciós que compren també tota la teoria de mènsules dels ràfecs.

Llet -talla policromada de pedra del s. XV-XVI- . El temple me-
sura 12 ms. de llargada per 5,70 ms. d'ample i 50 cms d'espessor
del gruix del mur. La portada en el mur de migjorn, formant un
cos avançat, peculiar de l'escola de Lleida i arc d'ingrés peral-
tat semblant al portal dels Fillols de la Seu Vella, desplega
tota una iconografia que no ens podem detenir a comentar aquí,
que indubtablement es relaciona amb la d'altres portals com el
d'Agramunt o els esmentats de Lleida.....

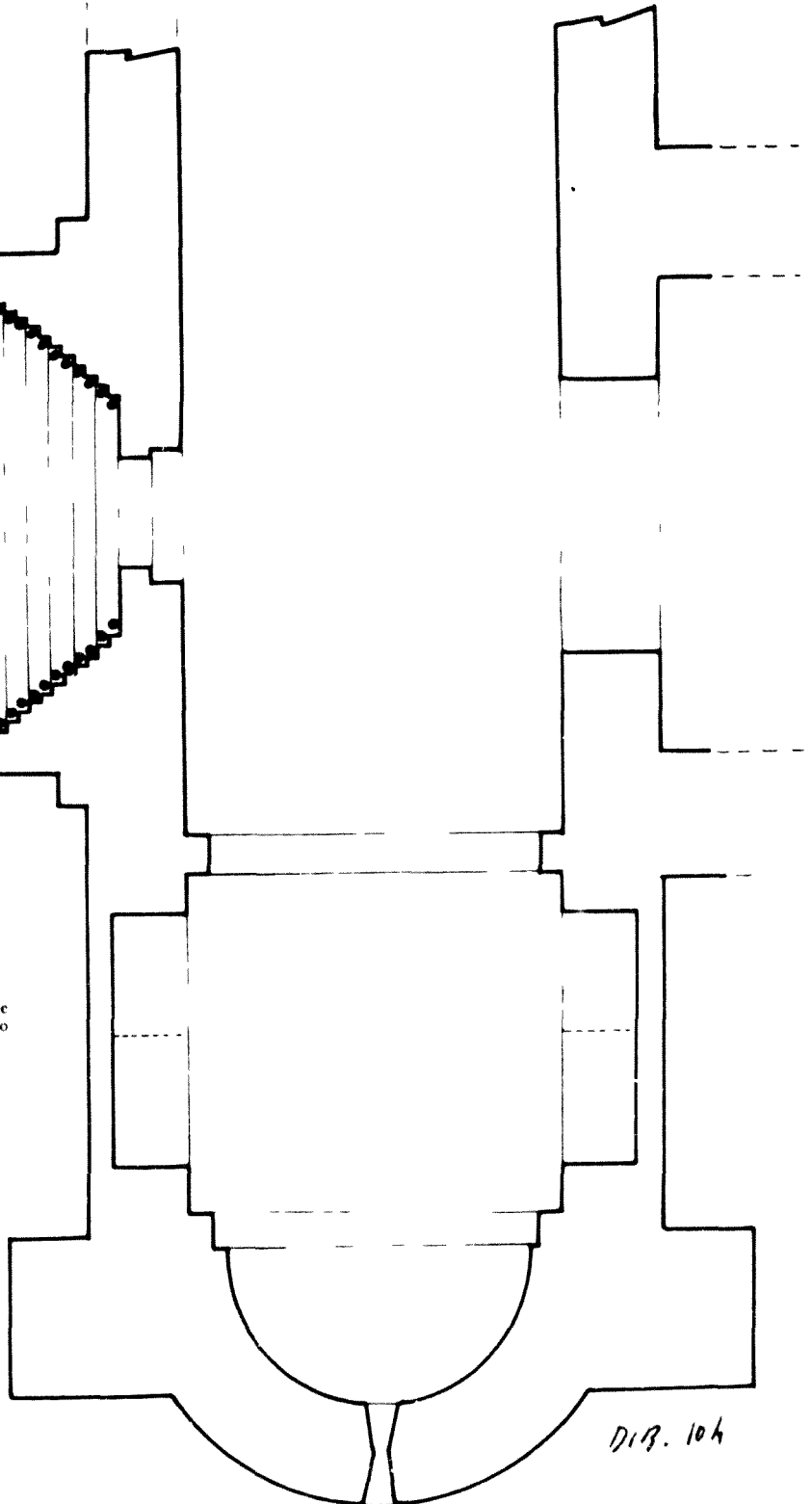
Plan de l'església del
castell de Cubells Escala 1/400
Dib. 105

—Secció transversal de l'esglé-
sia del castell de Cubells Escala 1/400
Dib. 106

N

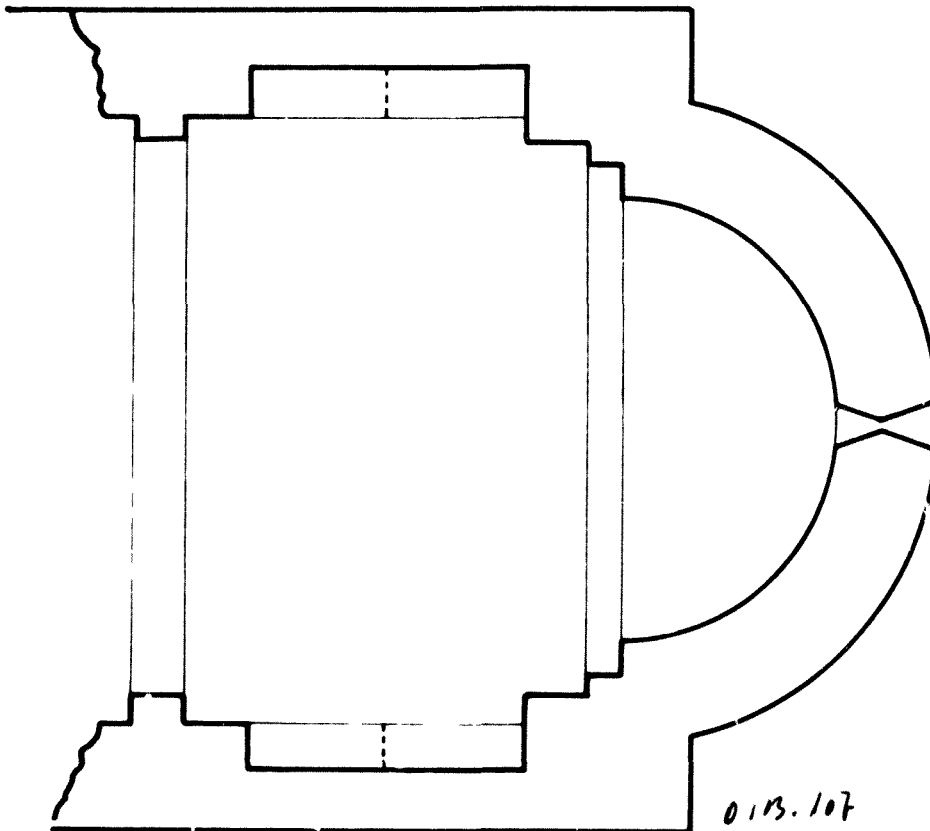

Dib. 104

ST= MIQUEL DE CUBELLS

esc. 1/100

Aspectes històrics: Les referències primeres sobre el castell daten del 1051. Es tracta dels coneguts actes d'infeudació dels castells de Camarasa i Cubells efectuats pel comte Ramon Berenguer I de Barcelona. Sabem que el castell de Cubells fou infeudat al comte Ermengol III d'Urgell amb pacte que Arnau Mir de Tost fos home fidel d'ambdós i el posseís subinfeudat pel dit comte d'Urgell, essent signada l'avinentsa pel propi Arnau (1). La segona referència ens apareix en l'acte d'infeudació del castell de Camarasa per part del comte de Barcelona a favor d'Arnau Mir de Tost -vegis Camarasa- (2).

L'any 1059 el senyor de Tost i el comtesmentat d'Urgell signaven un acte d'avinentsa que novament feia esment ^{le} Cubells +vegeu Camarasa-; Arnau es comprometia a no posseir els feus de Camarasa i Cubells sense el seu consentiment i el comte, per la seva part, es comprometia en cas necessari a satisfer-lo amb un feu semblant als esmentats (3).

Els hereus d'Arnau Mir de Tost seguirien detentant dits feus pels comtes de Barcelona. En el seu testament del 1072, Arnau Mir de Tost els deixava a la seva filla Letgardis, vescomtessa de Girona, i al seu net Guerau Ponç de Cabrera, amb pacte de posseir-los per Ramon Berenguer I de Barcelona i la seva muller Almodís (4). Guerau Ponç de Cabrera, el primer vescomte d'Àger, per la seva part, els llegaria al seu fill i successor Ponç Guerau de Cabrera en herència l'any 1131 (5). Entre 1082-1097 dit Ponç juraria fidelitat per Cubells i Casserres al successor del comte barceloní Berenguer Ramon (6). També el 1106 donaria potestat per Cubells, Camarasa, Merita i Estopanyà (7). A finals de segle seguien essent Cubells, Camarasa i Merita feus dels senyors d'Àger, car el 1199 el vescomte Guerau de Cabrera prometia fidelitat al rei i ^{es}comprometia a defensar els castells i fortaleses que per ell tenia, ratificant el comte-roi els seus drets de possessió (8).

1) vejis F. Fité Reculls... p. 147 doc. XLVIII

2) Ibid. doc. XLVII; també Tch. doc. 30

3) Tch. doc. 41

4) Tch. doc. 97

5) Tch. doc. 250

6) Liber Feudorum Maior, I p. 427

7) Ibid. n. 430

8) Ibid. p. 437

Podeu veure també: J. Camps Poch Cubells (Tàrraga 1972)

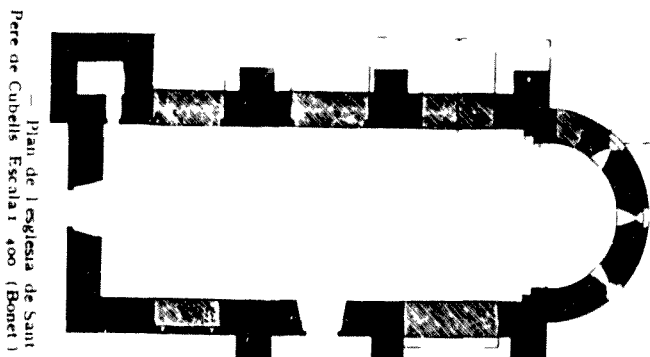
Gr. Geograf. de Catal., 10 p. 338

Castells Catalans, VI p. 355-362

Gran Enciclopèdia Catal., 4 p. 177

— Absis de l'església de Sant Pere de Cubells
(Fot. Bonet)

— Plan de l'església de Sant
Pere de Cubells. Escala: 1:400 (Bonet)

013.108

LA FIGUERA (La Noguera) Torre i, sota, el poble ^{Fig. 533 bis}
actualment abandonat.

D'aqueix llogarret abandonat no posseim notícies dels s. XI-XII. Sabem que la seva església dedicada a Sant Josep pertanyé a la parròquia d'Os com sufragànea; darrerament pertanyia a Algerri. Sobre la torre de la Figuera solament hem trobat una notícia oferta per Monfar del 1396 i concernent a les lluites dels Foix per succeir en la corona catalano-aragonesa -parla de la seva invasió-

El poble, tot configurant un sol carrer, s'assenta sota el penyal que s'aixeca castell i església, amb cases per una sola banda i disposat per tal de que les cases conformin elles la fortificació. Dos portals als extrems, eren les úniques vies d'eixida. Per accedir a l'església calia remuntar un esgrauonat tallat a la roca, practicat al mig del carrer esmentat.

D.de Monfar Historia de los condes de Urgel, Barcelona
1853, II p. 237 i 283

FIG. 534 bis

LA FIGUERA església parroquial de St. Josep; abans segons el Sr. Gavin de St. Antoni Abat -no creiem que fos la primitiva dedicació-.

FIG. 535

Conjunt que deixa visualitzar l'absis romànic tardà

FIG. 536

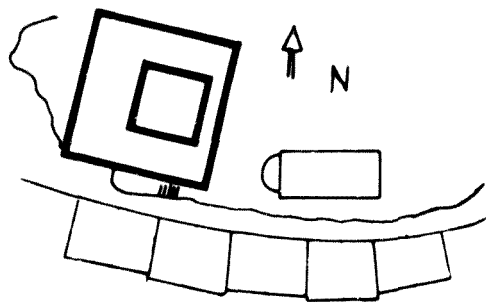

FIG. 537

FIG. 538

Malgrat l'air bossat, l'església manté la típica nau única del romànic rural. Una cornisa llisa recorre a nivell d'impostes tot el temple, que presenta la volta de canó lleument apuntada seguida sense torals massa marcats però existents i absis semicircular. El portal per la banda de migdia era d'arc de mig punt i dovellat. Medeix la nau de llarg 16 ms. i 4,25 d'amplada. El mur té una gruixor de 1,15 ms.

0 10 DIB 109

LA FIGUERA

Conjunt esquemàtic de la torre amb el seu recinte murallat, la disposició de l'església i de les cases del poble sota el penyal.

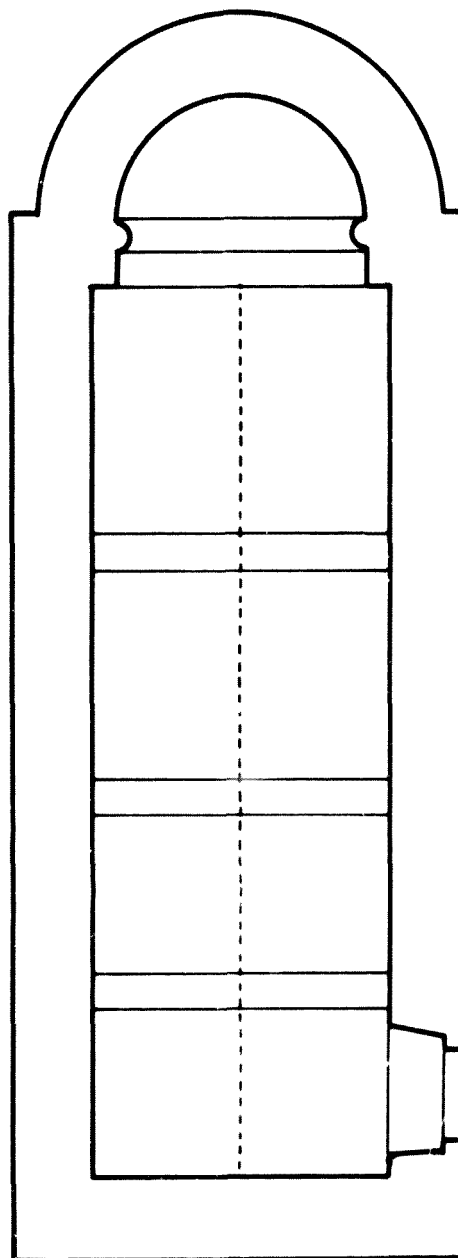
Església parroquial.

Ens ha arribat la notícia que fou dedicada a St. Urbà, que versemblantment s'adiuria més a la vella dedicació

Hom pot veure el gran arc triomfal separant la nau del presbiteri, sostingut per capitells llisos

A escal. 1/100

La datació deu situar-se en el darrer quart del s. XII o tot més a les primeries del XIII. Es tracta d'un estil ja rural i allunyat de les grans escoles.

DIB 110

539

LA FIGUERA capit. del presbiteri *FIG. 539*

FIG. 540
Un finestró Baix Medieval de la
torre, tallat en un sol carreu

FIG. 541

FIG. 542

LA FIGUERA La muralla en la il.lustració de sobre i la torre i el recinte murat davant en la inferior. Destaquem l'aparell irregular i groller, així com l'abundosa argamaça emprada. El castell complet medeix 20 ms. per 20 ms. i la torre 10 ms. per 10. Constructivament, en algunes coses recorda les obres d'Algèria i fins d'Os. No sabem fins a quin punt es podria argumentar el reaprofitament d'una obra anterior islàmica, afesomiada pels afegiments

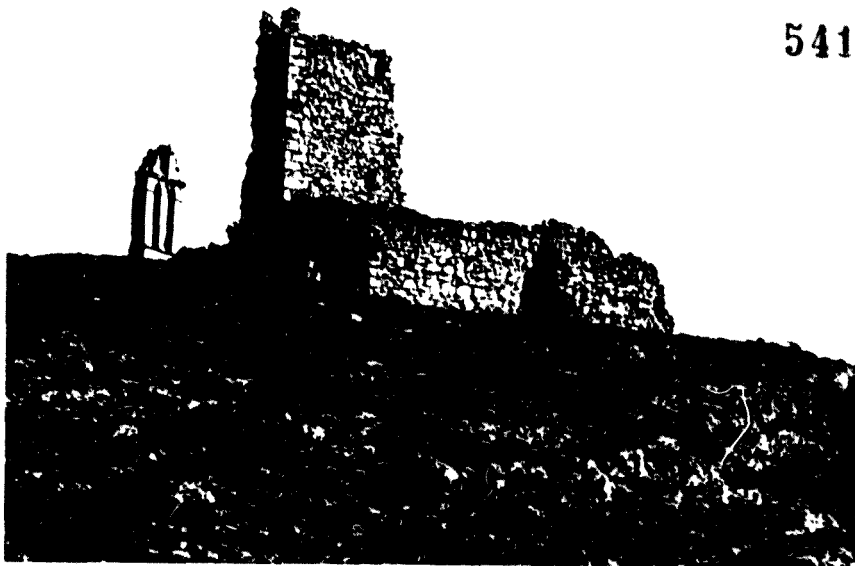

FIG. 543

FIG. 544

posteriors. Veiem en la fotografia superior el conjunt torre recinte i en la inferior l'interior de la torre, que mostra l'arrencament d'una volta -possiblement gòtica, pel tipus de grans carreus tallats- que podria correspondre al celler. Del mur superior solament es visualitzen dues finestrelles gens demostratives.

FIG. 545

GERB(La Noguera) Restes del castell i poble
Vell.

FIG. 546

Avui el castell, que era immens i deuria ésser objecte d'una bona excavació, gairebé no es visualitza. Han arrasat tota la zona per endur-se'n, creiem, les pedres. Sense una bona excavació es difícil fer-se a la idea de com seria. Segurament constaria de distintes fortificacions i llocs de guaita per controlar des de les dues vessants del turó on es trobava. També el poble vell podria ésser objecte d'estudi arqueològic, car presenta

molts vestigis interessants, així com el que serien habitacions o cellers exc avats a la roca. També s'hi troba abundant ceràmica de distintes èpoques, car fins fa pocs anys encara hi residia gent. Ara tot el poble és gairebé a l'altra banda del turó i tocant el riu.

aspectes històrics Sense entrar en detalls, sabem que en dit castell hi sucumbí Ermengol IV, que l'expugnà i fins el convertí en la seva plaça forta en l'espera de conquerir Balaguer; també ho fou del seu fill Ermengol V, el qual el 1098 n'infeudà 1/4 amb 1/4 dels serveis al vescomte Guerau Ponç de Cabrera. Sanahuja fins ens parla que fou en aqueix període que el senyor d'Àger esdevingué vescomte del mig Segre. En la conveniència convinguda abans de partir el comte a Castella, determinava Guerau reservar-se el delme i primícies de totes les seves pertanyences per Sant d'Àger (1). No ens allarguen en donar més notícies d'aquest enclau tant important des del 1080 fins a les primeries del s. XII; les podeu trobar a P. Sanahuja Història de la ciutat de Balaguer, Balaguer 1984² p. 91-98

Gr. Geografia de Catal., 10 p. 351

Castells Catalans, VI p. 398-404

1) Tch. doc. 151

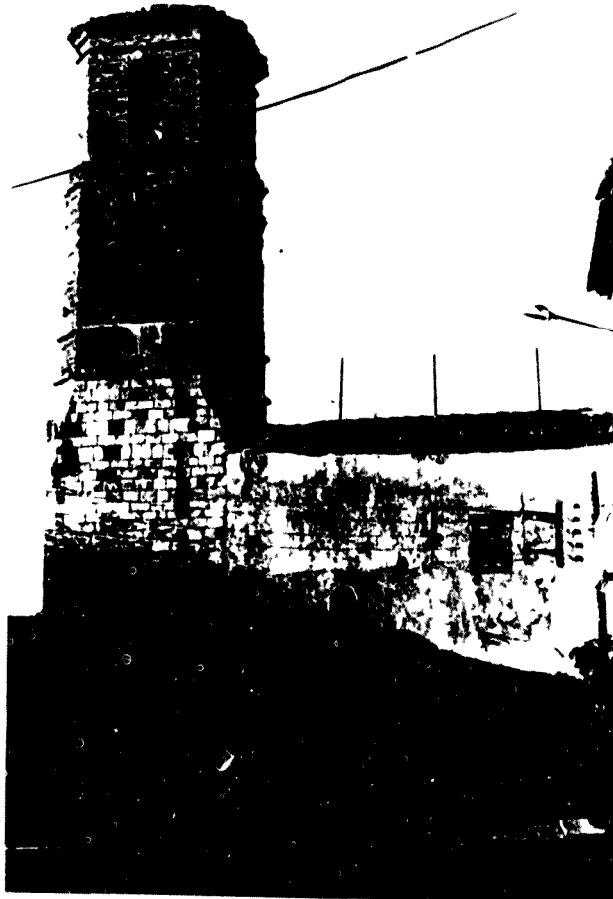

Fig. 597

IVARS DE NOGUERA L'església parro-
amb el campanar barroc. Poc resta
en ella de medieval, restaurada i
coronat el campanar en el s. XVIII.
Solament la disposició del poble
conserva encara aquella fesomia d'
antigor i aquell color característic
de les seves pedres que tendeix a
confondre'l amb el color de la se-
rra on s'assenta.

aspectes històrics: La seva conquesta de mans sarraïnes fou deguda

a les forces del vescomte Guerau Ponç de Cabrera, el qual el 1104 feia donació de la seva església a Sant Pere d'Àger, tot expressant que aquell indret l'havia arrabatat de mans àrabs (1). Donació que fou confirmada l'any 1108, afegint-hi encara la donació de dues "fexas" (feixes) de la que fou torre d'Alchalleron fins el Noguerola (2).

Haurem d'esperar al 1158 per trobar novament menció del lloc. Es tracta ara del testament de Ramon Berenguer d'Àger el qual deixà el castell d'Ivars a la seva filla Ermessendis. El devia posseir en feu dels senyors d'Àger, puix ho confià tot al comte Ponç i vescomte Guerau (3).

El 1176 l'abat Ramon d'Àger i capítol feien donació a Sant de Roda d'Isàbena i al seu abat Berenguer i paborde Amat de Pallars l'oratori situat al Puig d'Ivars amb totes les seves pertanyences, reservant-se el domini directe. Li donava igualment les primícies de les terres que se li lliuressin i preveient que dita casa pugui arribar a tenir abat, disposava que l'abat d'Àger fos sempre rebut anualment en senyal de reconeixement, juntament amb el seu seguici, i que en la festa de Sant Pere del mes de Juny, dels diners i la cera que allí s'oferissin en percevís l'abat d'Àger una tercera part. En senyal de reconeixement i confirmació acceptaven d'Arnau de Vilatorre, paborde de Pallars, cinc morabetins, promentent l'abat d'Àger defensar l'oratori mentre mantingués la fidelitat a l'església d'Àger i no fossin admesos als excomunicats per dit abat, tot salvant la reverència deguda a St. Pere de Roda (4).

En la ratificació dels béns de St. Pere d'Àger efectuada pel papa Alexandre III en la butlla de 1179, s'inclou dita església parroquial d'Ivars i el delme de la dominicatura del vescomte (5). Un darrer document sobre dita església de St. Pere data del 1190. Pere, presbíter de Sant Pere d'Ibars, juntament amb Pere escrivà, Guillem presbíter, Martí laic i Maria devota de dit lloc, reconeixia la dependència de la seva església de la de Sant Pere de Roda, segons tenõ

de l'instrument de donació lliurat pel vescomte Guerau de Cabrera (anterior a l'any 1131), la seva muller Berengària Ramon Berenguer d'Àger, la seva muller Toda, Ramon Pere de Sant Just i el seu fill Pere i muller Gueralda, els quals efectuaren la donació al monestir esmentat i posaren en mans del "monachi" Guillem, del monestir esmentat, l'oratori. Per això, prometien obediència a Roda i es comprometien al pagament anual d'una lliura de cera.(6)

- 1) Tch. doc. 178
- 2) Tch. doc. 190
- 3) Tch. doc. 310
- 4) Tch. doc. 476
- 5) Tch. doc. 477
- 6) Tch. doc. 546

Hom pot veure també Gr. Geograf. de Catal., 10 p. 354

Castells Catalans, VI p. 452 i ss.

Partides del terme: Cap del comte (font), la Gessa, el Pla, l'aubac, la Trilla, l'Horta, les Pedrisses, el Sot Estimosa, Canta Perdius, l'Astinclosa, la Sogada, la Corba, Sol Carlà, Sol Rosé, Font dels Malalts, Font de Canàs, Font del Llucsó, Font de Pere Pau, Font de fèlix, Font del Picat, La Vall; serres: Tossal Roig, La Garriga, Tanca la Porta, Tossalet del Pi, Serra de Teixidor, Barranquet d'Espert, Pedrisses, Roca Roja (terme d'Algerri), Coma Badia.

Fig. 548

Castell de LLORENÇ, en l'indret més enlairat, on estaria ubicada la fortalesa àrab, presentant encara restes fefaents.

Fig. 549

Malgrat no sigui objecte del nostre estudi, hem volgut donar referències de dit castell, tant important pels àrabs, un dels darrers en ésser expugnat per les forces cristianes juntament amb Castelló. Les referències més importants són recullides als Castells Catalans, VI p.337-342 i més recentment al volum 10 de la Gran Geografia de Catalunya p. 332. Cal adonar de la importància del jaciment arqueològic amb importants restes de la vella fortalesa sarraïna i altres fortificacions posteriors. Els furtius cercadors de monedes, lleidatans, hi descobriren ja una Teresa d'Entença i una pugesa balaguerina. Les restes ceràmiques també són abundoses.

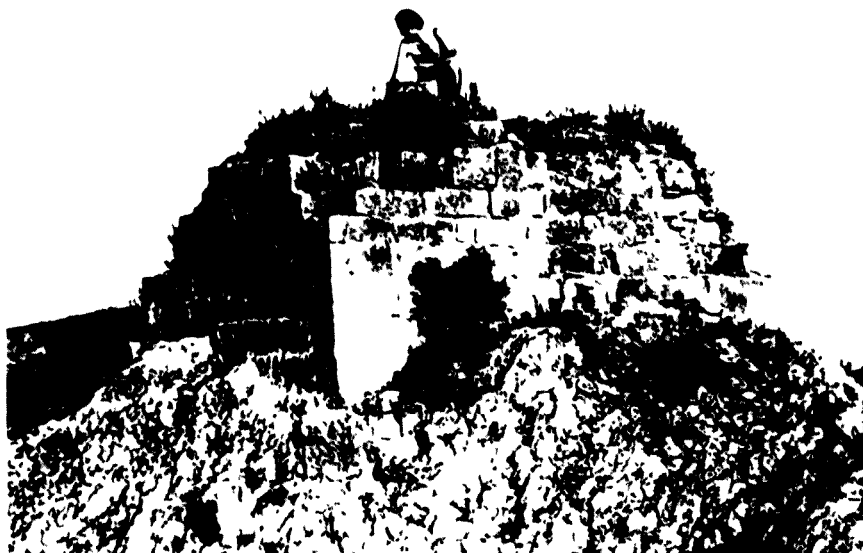

FIG. 550

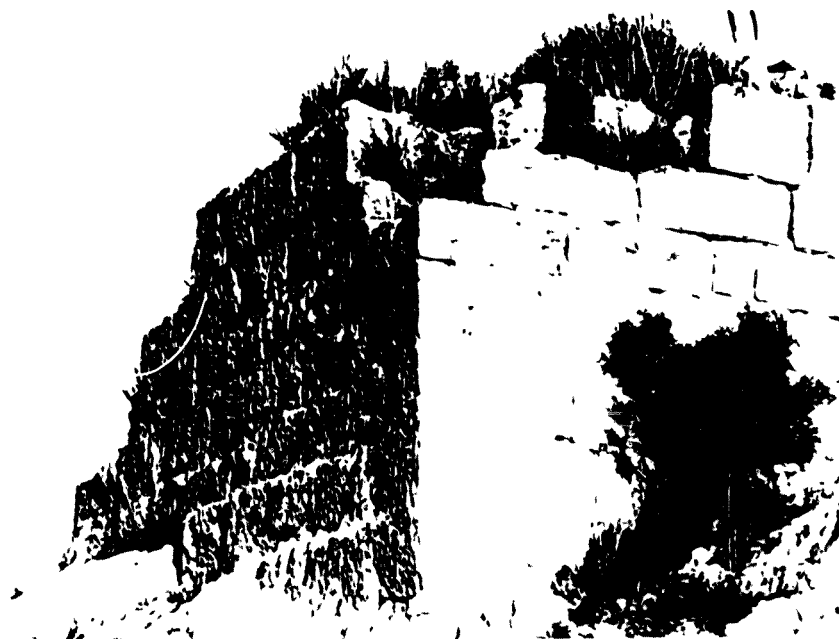

FIG. 551

Llorenç, castell. Restes d'una torre baix-medieval, amb un aparell força regular i ben unit. Situada en la part oriental i aïllada sobre d'un turó, configura un dels elements de fortificació d'aquesta zona del castell, propera d'on foren trobades les monedes esmentades. L'església se situa entre la zona occidental esmentada, més vella, i aqueixa àrea. Cal pensar que també hi hauria el poble en aquest lloc. Actualment s'assenta molt proper al riu.

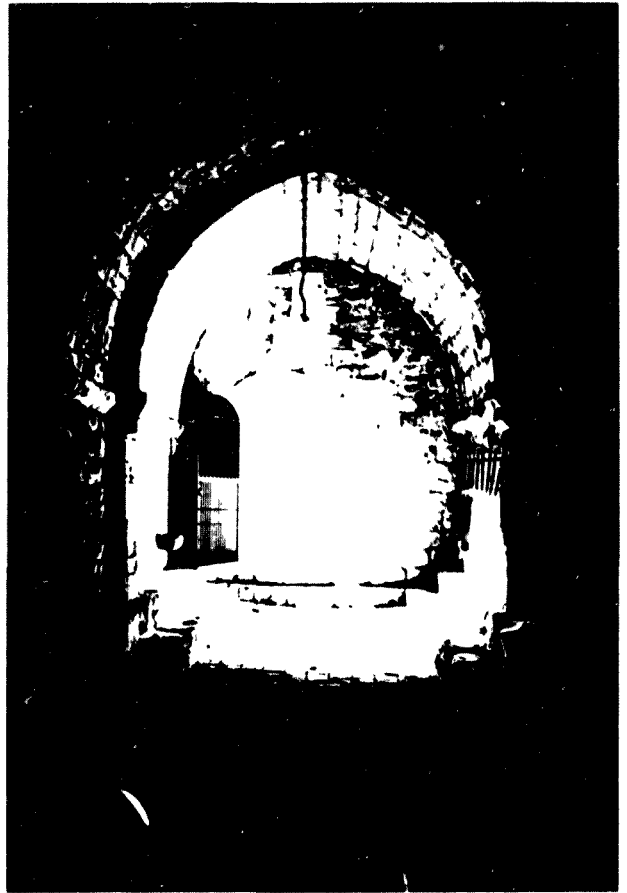

Fig. 552

Llorenç de Montgai. De l'església restaurada tardanment al s. XIII hom pot encara veure algun vestigi de la fàbrica antiga

Fig. 553

De fet la restauració consistí majorment en una nova volta i la modificació de la façana. Segurament s'allargà també la nau. El temple primitiu seria de mitjan s. XII

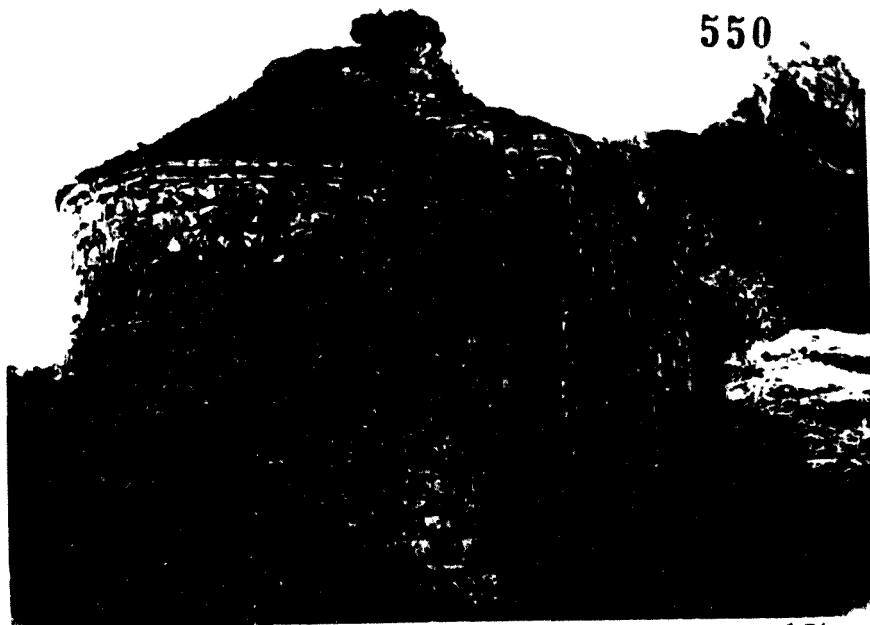

FIG. 554

FIG. 555

FIG. 556

LLORENÇ de MONTGAI (Noguera) Església del castell

FIG. 557

LLORENÇ de Montgai. Finestral de

FIG. 558

la façana; sembla reaprofitar un capitell anterior.

MONTCLUS(M. Santalinya)

Oferim el conjunt de l'església i castell. El poble desaparegué ja en els s. XIII-XIV per un terratrèmol, els efectes del qual són encara visibles en el gran barranc que voreja el conjunt i que a més a més corrobora una llegenda piadosa.

Sota l'església parroquial de Sant Urbà, curiosament constituïda per una sola nau com es mostra en el plànol que s'adjunta i dos absis, un de major i altre més petit. La planta irregular s'adapta al terreny i aprofita perfectament tot el pla que permet la roca sobre la qual s'assenta.

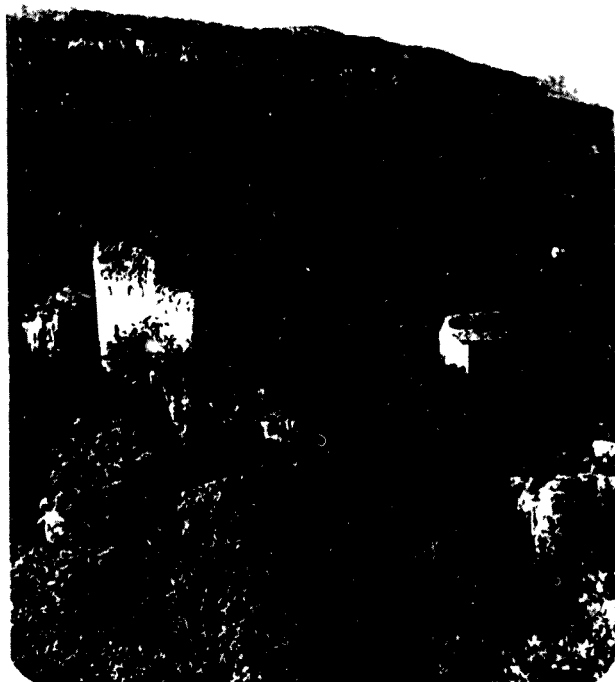

Fig. 559

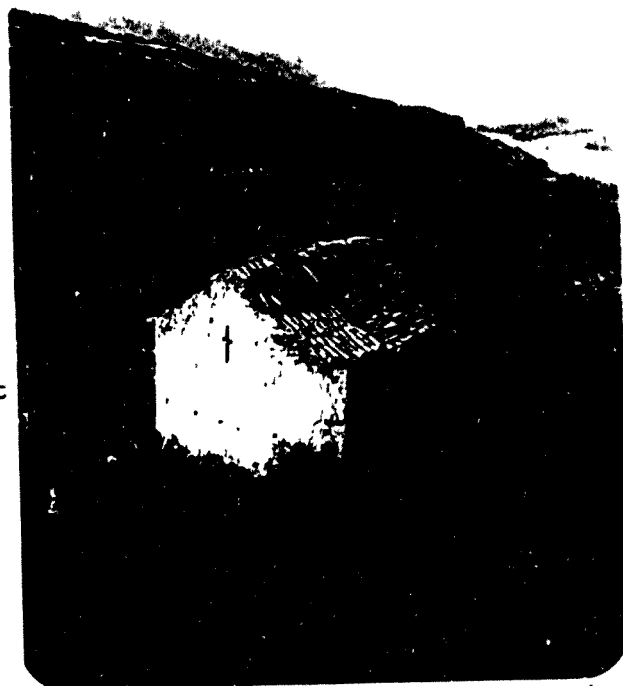
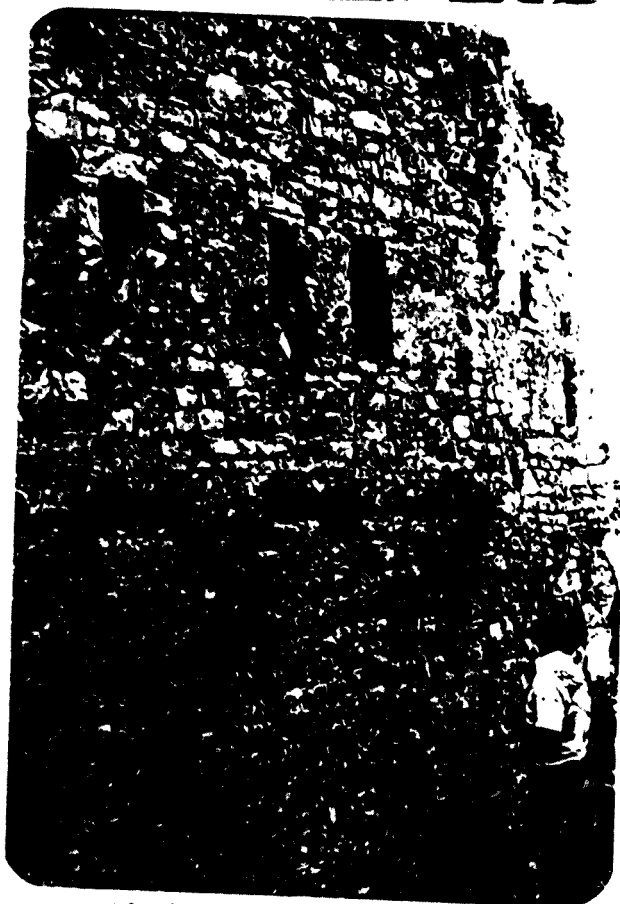

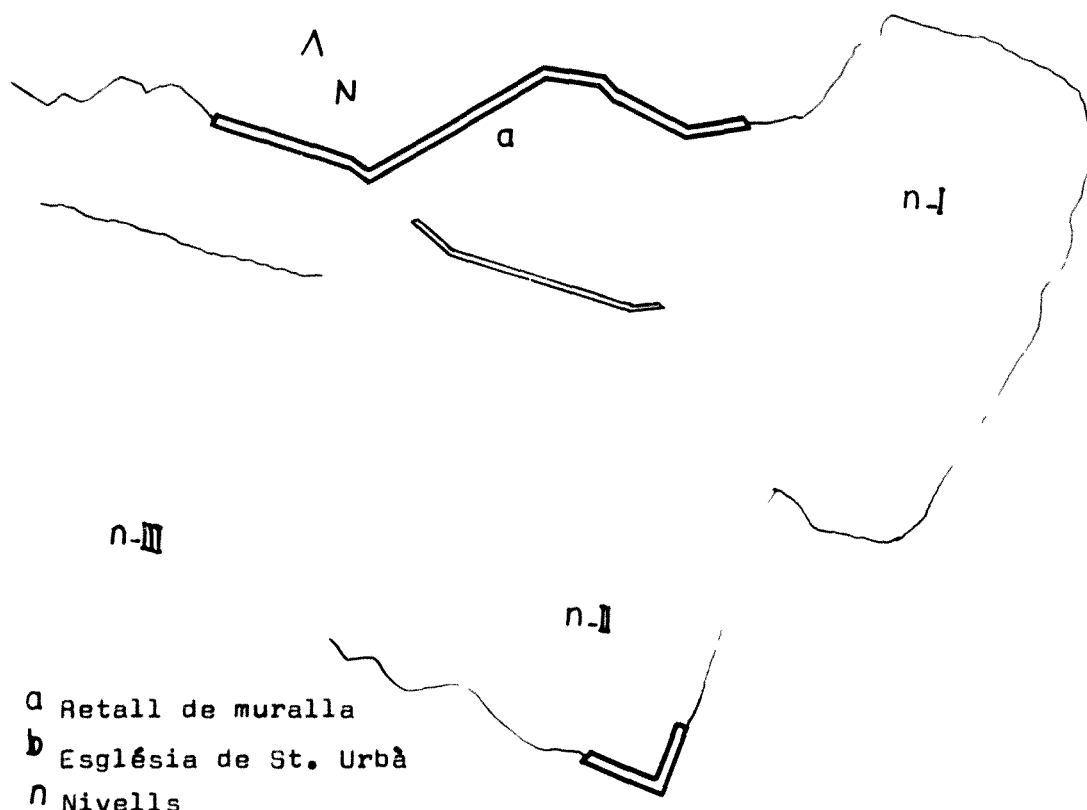
Fig. 560

FIGS. 561-562

FIGS. 563-564 Castell de MONTCLUS (La Noguera) dins el munic. de Santalinya, actualment agregat al d'Avellanes. Distints aspectes de l'únic mur que resta en peu, amb les finestres d'espitllera d'un sol biaix. Hom pot veure també l'aparell petit i no massa regular segurament del s. XI, asentat a la roca.

CASTELL DE MONTCLUS D/B. III

10 5 0

aspectes històrics: La primera referència data del 1060. Es tracta de la donació atorgada a Sant Pere d'Àger d'Arnau Mir de Tost i la seva muller Arsendis, de la meitat del castell. Li lliuren amb delmes, primícies, oblacions i pertanyences (1). Hem de creure que fou lliurat després de caure la vall d'Àger en poder cristià l'any 1047, un cop fou tornada a conquerir per Arnau Mir de Tost. La donació era confirmada en la dotació de l'abadia d'Àger del 1065 (2). Dit castell es trobava al límit fronterer del comtat d'Urgell en aqueix moment i encara l'any 1073, car aqueix any Letgardis, la filla d'Arnau Mir de Tost, i el seu marit Ponç Guerau de Cabrera donaven en feu la meitat del castell a Arnau Isarn i al seu fill Guillem, tot expressant que era "in extremis finibus marchiarum iuxta Hispaniam inter castrum Sancte Licinie et castrum de Casso". Afrontava a Orient amb

amb el riu Noguera, a migdia amb els castells de Queralt i Santalinya, a ponent amb el terme de Cas i Oroners (3).

La parròquia s'esmenta en la repartició de béns de St. Pere del 1066. Es donava al canonge Mir Oliva la meitat de la parròquia de Montclús (4). Cap altra referència poseim de dit lloc.

- 1) Tch. doc. 45
- 2) Tch. doc. 65
- 3) Tch. doc. 49
- 4) Tch. doc. 73

En les fotografies veiem a sobre el mur de Ponent amb el típic finestral en forma de creu, que trobarem en altres esglésies com a Cas, St. Llorenç del Montsec etc...

En l'altra il·lustració un detall del finestral dovellat de mig punt de l'absis principal. L'aparell regular, de carreus mitjans i tallat tosc

respon al de la segona meitat del s. XI.

Fig. 565

Fig. 566

FIG. 567

Sant Urba
 m. Santa Linya. 1 rm. - construcció romànica
 (328, 4°30'15" - 41°57'52")
 fotos: *a dalt*) Vista exterior de l'ermita des
 del sud-est (març 1981)
a baix i a ma esquerra) Detall exterior de la
 capçalera (abril 1972)
a baix i a ma dreta) Interior de l'ermita amb l'altar
 al fons (març 1981)

FIG. 568

FIG. 569

(fots. procedents de l'Arxiu Gavin)

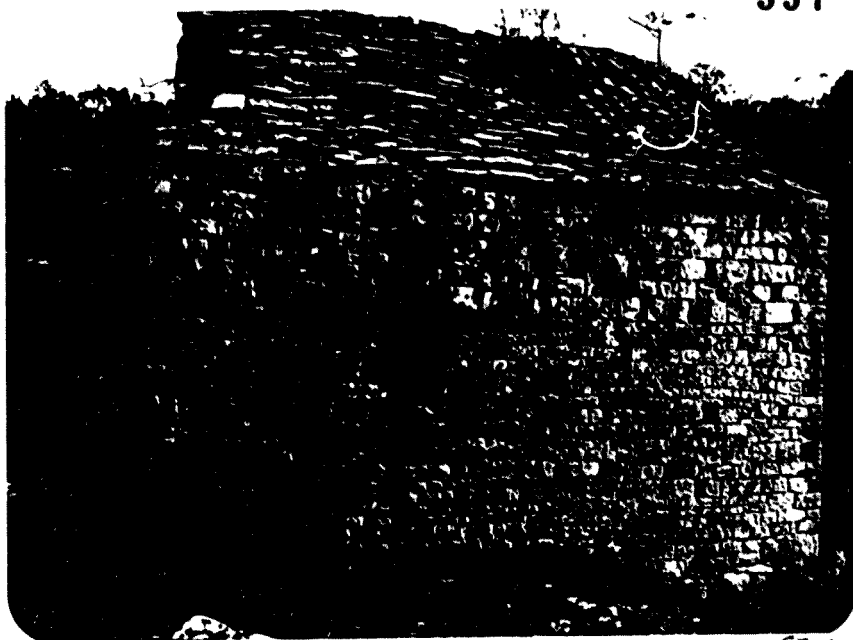
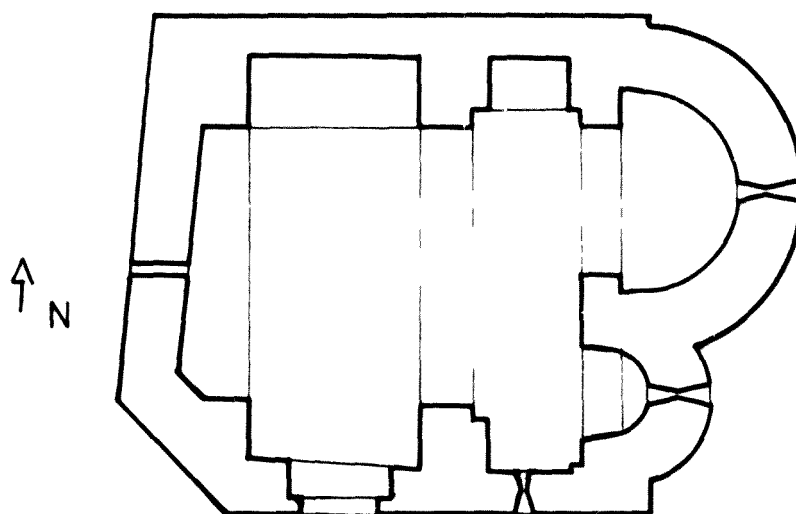

FIG. 570

FIG. 571

MONTCLUS Temple de Sant Urbà (actualment ermita de Santalinya). En la il.lustració superior visió del mur Nord i en la inferior detall dels absis. Novament recalquem la factura de l'aparell. La portada també és de mig punt i dovellada, malgrat no hem posat cap fotografia.

MONTCLUS. Església de Sant Urbà

D.B. 112
esc. 1/100

Destaquem la plant. irregular que no arriba a configurar una doble nau i la volta de canó reforçada amb dos arcs torals, configurant un sol tram i la meitat d'un altre que esdevé gairebé presbiteri dels dos absis. Les finestres de doble biaix i el portal en el mur de migdia. Pocs exemples trobarem tan singulars de doble absis, car el normal seria que formessin una doble nau.